

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA:
AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG.

SZERKESZTI:
VÁRI ALBERT

TARTALOM:

	Lap
<i>Benczédi Pál</i> : Quo vadis?	153
<i>Dr. Iván László</i> : Az unitárius ifjuság szerepe a többi keresztény ifjuság soraiban	163
<i>Dr. Tóth György</i> : Új világ küszöbén	170
<i>Dr. Gál Kelemen</i> : Mikor és hogy lett az óvári protestáns főiskola unitáriussá?	179
<i>Dr. Gyergyay Árpád</i> : A tanulóiifjuság hangjának helyes használatáról	186
<i>Vári Albert</i> : Az újszövetség szolgái	198
<i>Dr. Boros György</i> : Papszentelő beszéd	206
<i>Dr. Ferenczy Géza</i> : Lelkész felszentelésünk	212
<i>Pálffy Márton</i> : Az énlaki és konstantinápolyi rovásbetűs felirat	217
Irodalom	223
Különlélek	229

LXVI. ÉVF. 1934. JULIUS—OKTÓBER 4—5. FÜZET.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

FŐMUNKATÁRSÁK :

BENCZÉDI PÁL, KAUNTNÉ ENGEL ELLA, KELEMEN
LAJOS, KERESZTESI DÉNES, KOVÁCS LAJOS,
LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS ÉS
DR. VARGA BÉLA.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Evégre közöl hittani, bölcseleti és történeti tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár címére küldendő. (Cluj, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre Romániában 200 lej. Magyarországon 8 P. Pártoló-díj egész évre: 300 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj, Unitárius Kollégium).

Alapítóknak, akik 3000 lejt fizetnek, díjmentesen küldjük a folyóiratot.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXVI. ÉVF.

1934. JULIUS—OKTÓBER

4—5. FÜZET

Quo vadis?

A londoni The Inquirernek, az angol unitáriusok eme jeles heti lapjának 1933 évi augusztus és szeptemberi számaiban *Quo vadis* címen egy jelentős vita folyt le. A vitára Bottomleynak, egy ausztráliai papnak cikke adott alkalmat. Bottomley ugyanis hét évi távollét után hosszabb időt töltött Angliában s az angol unitáriusok vallásos életéről nagyon lehangoló benyomásokat nyert. E benyomások alapján azt állítja, hogy nem látott sehol buzgó vallásos életet; a papok régi iskolai hagyományaikkal üresre prédikálják a templomot; az öregek, akik még érdeklődnek a vallás iránt, ma-holnap kihalnak s a helyük üres maradt, mert az ifjak nem jönnek a helyükbe. Ha ez így megy, a szomorú vég kikerülhetetlen. Bottomley egy eredeti, dinamikus vallást kíván, amely a mai világ szükségleteinek teljesen megfelel. Egy ilyen megállapítás természetesen nagy felindulást okozott, de a kérdéssel komolyan foglalkoztak. Clark Ritherdon annak a véleményének adott kifejezést, hogyha a feladott kérdésre felelni akarunk, tudnunk kell, honnan jövünk, ki a mi vezérünk s mi a haladás útja? A vallást Martineau nyomán határozza meg, amely „hit egy örökkévaló Istenben, egy isteni lélekben és akaratban, amely a nagy mindenséget kormányozza s az emberiséggel erkölcsi viszonyban áll.“ E nyilatkozatból látszik, hogy ő az unitárius vallásosságot Martineau szellemében látja, Martineaut tekinti vezérének.

Nem a mi feladatunk, hogy azt kutassuk, mennyiben van igaza a fönti kemény, aggódó kritikának az angol unitárius vallásosságot illetőleg. Bizonyos, hogy nincsen tulzás nélkül, de az is bizonyos, hogy valami van benne. Sőt akkora igazság van benne, hogy bizonyos mértékig mi is köpenyegnek vehetjük, magunkra vonatkoztathatjuk s a kérdésre felelnünk kell. Hogyan állunk mi magyar

unitáriusok? Haladunk-e mi vallásosságban, benső egyháziasságban? Hova megyünk és milyen jövőt várhatunk? A diadalmas jövő biztat-e minket, vagy pedig a reménytelenségnek kopár, sivár képe? Erre a kérdésre szeretnénk feleletet adni. Hogy a feleletet megadhassuk, számba kell vegyünk, hogyan állunk mostan? Honnan indultunk el, milyen uton jutottunk idáig, s a jövő felé melyik uton kell haladnunk.

Hogyan állunk jelenleg? Ha a bírálóknak az a célja, hogy minél sötétebb képet fessen tárgyáról, akkor nagyon hálás téma az, hogy erről beszéljünk. Tagadhatatlan tény, hogy sok nemes törekvés, kiváló tehetség és munkás elme van egyházunkban, de valahogy mégsem mutatkozik olyan eredmény, amilyennek lennie kellene. Vannak kiváló elmék, akik a vallás egyes kérdéseinek mélységébe hatolnak, de azért mégsem látszik meg az az egyakarató, egyetértő munka, amilyennek egyházunkban folyni kellene. Nagy szép elveink vannak s azokról nap-nap után hallunk. Ilyenek: a türelem, szabadelvűség, haladás, szabadság, egyéni hit, individualizmus stb. Ezek a nagy gondolatok az emberiség történetében jelentős, tisztelt helyet töltöttek be s töltenek be ma is. A kis Erdélynek a szabadelvűség és türelem oly nagy dicsősége, hogy attól megfosztani nem fogja senki. A mi vallásunk a szabadelvűség és türelem korában született, virágzott és fejlődött. Amikor a szabadelvűség talajt veszített, vallásunkat egymás után érték az elviselhetetlenebbnél elviselhetlenebb csapások. Angliában és Amerikában is csak akkor keletkezhetett az unitárius vallás, amikor a szellemi szabadságnak feljött a napja. Nekünk tehát a szabadság létalapunk. Amikor a szabadság és szabadelvűség a kormányzatban megszűnt, a 17 és 18 századi elnyomatások alatt, egyházi javainkban híveinkben rendkívül sokat veszítettünk. Azonban ebben a zivataros időben a külső támadásokkal szemben megmaradt a benső vallásosság, az összetartás, a jobb jövőben való határozott bizalom, amely megsegítette elődeinket arra, hogy a nehéz időket átéljék. Ezekben az időkben minden nyomoruságos körülmények ellenére is kiváló művek keletkeztek, jóltevők és egyház-, szervező és mentőlelkek támadtak, akik a jelen számára megmentették az egyházat.

A szép és nagy elvek: szabadság, szabadelvűség és türelem, individualizmus, nem elegendők. Ezek szükségesek a munkára, de lényegében nem nekünk, a kisebbségeknek, hanem a hatalmon lévő

többségnek kell emlegetni és megtartani. Mi a szabadság és a szabadelvűség védelme és oltalma alatt a mi hitünket, vallásunkat kell hogy igazán erőssé, mélyé és minden szempontból elfogadhatóvá tegyük. Ha másképpen cselekszünk, fölületesek leszünk, azoknak a malmára hajtjuk a vizet, akik a szabadelvűséget, türelmet és a haladás gondolatát a vallásból kizárják. A haladás gondolata csak a vallás területén belül lehet. Akik elhagyják a vallás körét és idegen elveknek hódolnak (materiálizmus, pozitívizmus, stb.) minden jóhízemű, jóra való törekvésük mellett is, csak ártnak az ügynek. Attól tartok, hogy Dávid Ferencet ma is sokan félreértik. Nem az igazságért rajongó, az Isten mélységeit kereső Dávid Ferencnek a hívei ezek, hanem annak a torzképnek, melyet az ellenséges indulatú szász történetíró: Schacseus festett róla. E szerint (Dávid F.) „csudamód ujságszerető, szerfelett dicsvágyó, a szinpadias vitatkozásokat annyira kedvelő férfiú volt, hogy magával egyenlőt, hagyján, hogy nálanál nagyobbbat türni nem tudott“.¹

Attól tartok, hogy öntudatlanul bár, de sokan vannak, akik a haladás, a modernség és szabadelvűség szavainak a hatása alatt nem az igazi Dávid Ferencnek, hanem az ellenséges indulatú író Dávid Ferencének járnak a nyomdokain. A haladás olyan lesz, mint amaz autós utasé, aki 80 kilométeres sebességgel rohanva átalszáguldott Shakespeare szülővárosán s megnyugvással mondta: hála Istennek itt is voltam. Amiként Shakespeare szelleme megérdemel hosszabb időzést, a vallásnak is olyan kérdései vannak, melyek nemcsak rövid időre, hanem egész életünkre lekötik figyelmünket és minden képességünket. A nagy eszmék igazi lelket tápláló értékek, ha teljes lelkünkkel hódolunk előttük és valóság-gal veszedelmese, hogyha fölületesen, vagy helytelenül fogjuk fel.

Én azt hiszem, hogy nálunk e körül hibák vannak s a hibákat elkerülhetjük, ha a fölvetett kérdés alapján utánna nézünk, honnan jövünk, milyen utat futottunk meg s mi lesz a jövőt illetőleg a tervünk.

Az unitárizmusnak, mint felekezetnek kezdete a reformációban, mint eszmének a Jézus evangéliumában van. Mint reformáció abban találja meg hivatását, abban van értéke és jelentősége, hogy a reformáció alapeszméjét teljesen komolyan vette és végre is hajtotta.

¹ Idézi Pokoly József: Az erdélyi ref. egyház története I. K. 183 l.

A haladás és a szabadság a legtökéletesebben megnyilvánult benne. Azt mondták a nyugati nagy reformátorok, hogy el kell dobni minden külső tekintélyt s vissza kell térni a bibliához. Ott és csak is ott lehet megtalálni a teljes igazságot. Azt hitték, hogy megtették, amit alapelvül felállítottak. Nem tudtak a régi kor minden hágyományától megszabadulni. Dávid Ferenc és társai a szentírást, amely a reformációnak igazi alapja egész küzdelmes életükön át tanulmányozták s a nagy viták hevében megtalálták annak igazi értelmét. Dávidban az őszinteség és bátorság oly nagy volt, hogy az egyszer felfedezett igazságot véka alá nem rejtette. Előbb elfogadja a nagy általánosságban a Luther, Kálvin és a máglyahalálra ítélt Servét Mihály álláspontját, de végül ezektől mind eivált, midőn eljutott a Krisztus nemidásának tanáig. Dávid Ferenc haladása nem a fölületes ember fékevesztett rohanása volt, hanem az igazságért égő nagy léleknek szomjúsága. Benne három nagy vallásos eszmény domborodik ki, amely a vallásnak leglényegesebb szempontja: Isten, szabadság és halhatatlanság.

Minden vallás, amely méltó erre a nevezetre, Istenről, a legfőbb valóságról egy képet alkot: „Minél magasztosabb az Isten képe, melyet a vallás megalkotott, annál fejlettebb a vallás“, mondja Böhm Károly, a nagy magyar gondolkozó. Dávid Ferenc hosszas bibliai tanulmányozás után megértette, hogy az Istenről alkotott fogalomnak oly tisztának kell lennie, melyet semmi sem zavar. Éppen ebben leli magyarázatát az a tény, hogy műveinek legnagyobb részében az Istennel foglalkozik. Más kérdések mind eltörpülnek e legfőbb kérdés mellett. Ismeretes, hogy Dávid Ferenc Jézust istennek tartotta még 1571-ben is, de rájött, hogy ez ellen éppen maga a történeti Jézus tiltakozik a leghatározottabban. Dávid megérezte, hogy imája ugy tud egyenesen az Istenhez jutni, hogyha semmi sem zavarja az ő hitének egyenes szárnyalását. Martineau egyik értekezésében rámutatott arra, hogy miért került Jézus az istenség második személye tisztébe. Azért, mert az Isten atyai voltát így könnyebben megtalálja az emberi lélek, az Isten atyasága a fiúban nyert való kifejeződést.¹ A vallásalapítók különben a hívők lelkében többnyire isteni rangot nyertek. Dávid Ferenc élete utolsó sza-

¹ Martineau: Kivezető út a szentháromság feletti vitából. Ker. Magv. XXI. k. 65 l.

kában egészen tudatosan az Isten atya voltát ragadta meg. Bizonyos, hogy ezen álláspontjának a kifejlesztésére nagy befolyással voltak azok a vitatkozások, melyek szerint az ellenkező állásponton levő reformátorok egymás tételeit keményen bíralták állandóan. Lehetséges, hogy a kérdés logikuma is befolyással volt rá, mert az antitrinitáriusok a biblia tekintélye mellé beállították tekintélynek a józan ész is, de bizonyos, hogy Jézus álláspontja volt ebben a kérdésben rájuk nézve döntő. Hogy ez az álláspont mennyire benne volt a magyar lélekben, mutatja az, hogy az alföldi unitáriusok Karádi Pál püspökkel az élén még Dávid Ferenc elítéltetése után is kitarítottak e mellett az elv mellett.¹ A lengyel unitáriusok megmaradtak általában amellet az elv mellett, hogy Jézus Istenné lett, sőt az angol és amerikai unitáriusok is kezdetben ezen az állásponton voltak.² Hogy az unitáriusok nem feledték el Dávid Ferenc hitbéli felfogását, a 17. században nem egy körülmény igazolja, habár a hatalom szigorúan örködött azon, hogy a Blandrata-féle elvektől s a deézsi egyezkedésben megállapított tételektől el ne térjenek. Jellemző mind a deézsi egyezkedésre, mind pedig a Blandrata által szerkesztett *Consensus Ministrorum* kezdetű iratra, hogy főképpen az Istennel foglalkozik, az istenségbe érve Jézust is, a vallás többi eléggé fontos részét nem is említi. Ez is mutatja, hogy az unitárius vallásnál az Isten létele a legelsőrangúan fontos kérdés.

Az Isten-hitből egyenesen következik a szabadság eszméje. Gordon Sándor azt mondotta: mi azért vagyunk unitáriusok, mert szabadok vagyunk.³ A reformáció feloldotta a lelkeket a hierarchia uralma alól. Megadta a jogot arra, hogy mindenki olvassa az írásokat és megismerhesse az írások szellemét. Ámde ez még csak a módszer volt a szabadságra. Az Istennek ismerete adta meg a szabadságot, a teljes, tökéletes szellemi szabadságot. Bizonyos, hogy a nyugoti nagy reformátorokat is a szabadság gondolata hatotta át, de őket a szabad szellem nem emelte oly magasra, mint Dávid Ferencet. Átlátták, hogy Istent igazán hinni, Istennel lenni, annyi, mint szabadnak lenni, de a hagyományos lelki örökségtől nem tudtak megválni. Az élet sötét oldalait tulságosan sokra méltatták, nem

¹ Kanyaró: Unitáriusok Magyarországon 85—100 lap.

² Pristley, Channing.

³ Gordon: Heads of the English Unitarian History.

emelkedtek a szellemi szabadságnak oly nagy magaslatára, ahol meglássák teljesen azokat az arányokat, melyeken az emberi szellem szabadsága teljesen érvényesül. A hit Isten ajándéka, minden szabad tehát, ami Isten felé vezet. A hit nem másnak, hanem az Istennek és az embernek az ügye. Nem a zsinatoké, nem a világi hatalomé, a léleknek sajátos joga és kiváltsága. Dávid Ferencnek abban van egyik főérdeme, hogy nemcsak magának követelte a szabadságot, hanem mindenkinek a számára. A hatalom soha el nem ragadta. Egyetlen bizonyítható adat sincsen róla, amelyben osztózott volna a hatalom tulkapásaiban. A szabadságot mindenki más számára is követelte. A bibliából a szabadság szellemét szívta magába. Neki a biblia nem egy papiros pápa volt, hanem igazi lélek és élet.

Dávid Ferenc életének kutatói csaknem mind szemet hunynak a nagy reformátornak a halhatatlanságra vonatkozó hite előtt. Aki beszél róla (Pokoly József,) inkább csak azért teszi, hogy kimutassa, miszerint kissé khiliasztikus nézetei mennyire nem egyeznek meg azzal a felvilágosult és észszerű vallással, melynek előnyeit a 19. századi unitárius írók annyira kidomborították (különösen Kanyaró).¹ Tagadhatatlan, hogy Dávid Ferencnek az ujszövetség némely helyei alapján (különösen Jelenésekről írott könyv) khiliasztikus nézetei voltak s ezeknek „modern“-volta ma már nem is vitatható. Ez azonban az őskeresztényeknek is hite volt. Nem a részletkérdések a fontosak itten, hanem magának a halhatatlanság gondolatának a kérdése. Ha magát a részletkérdéseket vizsgálva, összehasonlítjuk a tudomány mai eredményeivel, a Dante Divina Comediaját teljesen tökre tehetjük, nevetséges képzelődésnek vehetjük. A világfel fogás változása nem dönti meg valamely igazságnak lényegét, hanem csak módosítja részleteit. A lényeg a halhatatlanság s az Danténál is, Dávid Ferencnél is és minden mély léleknel ugyanaz. Dávid Ferenc azt mondja poszthumus művében: „A bibliában az van mondva, hogy Jézus Isten fia. Mi is Isten fiai fogunk lenni, mert mi is Krisztussal együtt fogjuk birni az istenországát, a dicsőséget, a felmagasztaltatást. Krisztus meghalt a bűn miatt, hát mi is meghalunk a bűn miatt; feltámadott a Krisztus és él, mi is felfogunk támadni és élni fogunk. Ha őt követjük, mi is felfogunk menni a

¹ Pokoly i. m. 225 lap.

mennybe s ott mi is Istennek jobbjára ülünk. Hogy ezt tehesük, keressük mindíg az égieket és öljük meg a földre lehúzó részünket. Mi emberek a Krisztusban való hit által szereztünk magunknak örök életet. Akkor van örök életünk az Isten fiában való hit által, ha elhisszük azokat, melyeket az Isten az ő fia által nekünk az élet felől kijelentett és cselekedjük azokat, amiket nekünk parancsolt. Most még a földön még csak reménységben birjuk az örök életet, de a jövőben, a halálunk után, Krisztussal együtt fogjuk birni azt. Hogy ezt csakugyan birni fogjuk, erről bizonyosság az Isten fiába vetett hitünk, ami nem egyéb, mint hinni annak a bizonyosságnak, amelyet az Atyaisten az ő fiában kinyilatkoztatott. Mit tesz tehát birni az örök életet? Azt, hogy maga az Atyaisten a mi életünk, benne élünk, vagyunk és mozgunk. És a Krisztus is valósággal az életünk és feltámadásunk, mivel benne birjuk életünk és feltámadásunk zálogát és bizonyosságát.¹

Kétségtelen tehát, hogy Dávid Ferenc vallása valóban a vallás lel-két ragadja meg. Istenben való hite magával hozza, mint vele szorosán egybetartozót: a szabadságot és az örök életet. A Dávid Ferenc tana ebben a kérdésben nagyon közel állott a Socinuséhoz. Socinus szerint Jézus feltámadása és mennybemenetele által lett Isten. Dávid Ferenc szerint is feltámadott, mennybe ment s ottan segítségünkre van a feltámadásban, az üdvösségben. De érezhető az a meggyőződése is, hogy Krisztus által mindenkor, ebben a földi életben is Istenben vagyunk. A földi élet is része az örökkévalóságnak. Természetesen a logika derék fegyvereivel ezt a felfogást is lehet támadni, lehet benne kifogásokat találni, de a vallásos ember benne mély és igazhittől áthatott vallást talál.

A történelem különös szeszélye úgy hozta magával, hogy Dávid Ferencet tanával együtt elítélték és az unitárizmusnak először a Blandrata hitnézete, ami trinitárianizmus volt, azután a szocinianizmus alapján állapították meg hitvallását. A hivatalos hitvallásunk nagyjában a szocinianizmuson alapult egészen a Channing-Kriza káté megjelenéséig. Azonban az unitáriusok lényegében sohasem feledték el Dávid Ferencet. Enyedi György nagy műve s általában a kü-

¹ Dr. Borbély: A mai unitárius hitelvek kialakulásának története. Ker. Magv. LXI. évf. 150, 151 lap.

lönböző időben fennmaradott imádságok Dávid Ferenc nagy lelke sugallatát igazolják.

A történelem folyamatán átjőve a jelenbe, a ma élő unitáriusok egyik legkiválóbbja, az oxfordi Manchester College nyugalomba vonult igazgatója, Jacks is e három eszmét: Isten, szabadság és halhatatlanság, tartja a vallás leglényegesebb kérdéseinek¹. Ha Istenben hiszek, hinnem kell a más két eszményben is, mert az élő Isten eszméjéből okvetlenül következik a másik kettő is. Az igaz modern vallás tehát lényegében ott van, ahol Dávid Ferenc már a 16-ik században kereste a vallás igaz lényegét. Egyik kiváló unitárius lelkész, aki egyidőben az amerikai unitárius társulatnak elnöke is volt: St. John Károly, a halhatatlanságot teszi a ma vallása szívének.²

Valóban, a mi hit elődeink sohasem tudtak volna annyi keresves üldözést elviselni, ha nem lett volna meg bennük a halhatatlanság hite. Egyháztörténelmünk följegyezte, hogy Gróf Hugó Dímján császári megbizott a tordai templom elvétele alkalmával az akkori papot: Keresztúri Sámuelt rá akarta beszélni, hogy térjen át a katolikus vallásra. Igért neki minden jókat az áttérés reményében. Keresztúri Sámuel a sok földi jóknak fölszámllása után azt kérdezte: „Hát üdvösséget adhatsz-e?” A császári megbizott ilyen szempontokkal nem törődött; dühbe jött s most már félretette az ékesszólás fegyverét s a papot kidobatta a saját házából.³

Amely vallásos meggyőződést a halhatatlanság eszméje hat át, ott a vallás színezete mindenkor optimista. Nem a fölületesség optimizmusa, amely nem lát semmi sötét színt a világon, hanem a komoly mély lélek optimizmusa, amely az életben található minden sötétség mellett föltétlenül hiszen a világosságnak, az igazságnak végső diadalában. A magyar lélek optimizmusa a Madách optimizmusa. Egymásután peregnék le a sötétnél sötétebb színek, tragikusabbnál tragikusabb felvonások s a végén az egész földünk elveszettnek látszik, de végül mégis fölhangzik az isteni biztatás és megnyugtató: Ember küzdj és bizva bizzál!

Az evangélium annyi mint örömuzenet. Már a szóban benne-

¹ P. Jacks: A Living Universe.

² St. John Károly-Benczédi: A ma vallása.

³ Sándor István följegyzése.

foglaltatik a tiszta optimizmus. De azért itt is gyakran szó van sirás-rivásról, fogak csikorgatásáról, szó van a gyeHENNÁRÓL, az elveszett életről és lélekről. Maga a nagy Mester, Jézus is fájdal-mában így imádkozik: Ha lehetséges muljék el tőlem e pohár... Én Istenem, én Istenem, miért hagyta el engem. De ezeket mind a test gyöngesége mondja. A lélek erőt nyer Istentől, mert érzi, hogy Istenben van s a kereszt kinjai közepette is azt mondja: „Atyám, a te kezeidbe ajánlom lelkemet.“

Dávid Ferenc és követői az evangéliumra alapították vallásunkat. Az újtestamentumi iratok között a páli irány nagyban különbözik ettől színezetben és alapfelfogásban is. A páli teológia az ember bűnös tehetetlenségéből és romlottságából indult ki. Az embert csak Krisztus kiontott véréből származó elégtétel alapján üdvözíti az isteni kegyelem. A jézusi felfogás semmit sem tud az emberi természet eredendő bűneiről és magával való tehetetlenségéről. Azért a vallás lényegét nem a megváltásban, mint a páli irányzat, hanem az Istennel való együttléteben találja, mint Jézus, aki azt mondta, hogy én és az atya egyek vagyunk. Mi is Isten gyermekei vagyunk mindnyájan s ezen mélyeséges és üdvözítő tudat adja meg a mi vallásunknak lényegét és jelentőségét.

A fentiekkel azt hiszem, hogyha vázlatosan is, rámutattam arra, hogy honnan és hogyan jutottunk el máig. A ma a mostani bibliai ismeretek alapján Jézus életében, tanításaiban, személyiségében találja meg a vallásos élet legfőbb vezérét. Mi tehát Dávid Ferenc lelkének követői a Názárethi Mester evangéliumában találunk meg minden ihletet, minden utmutatást a haladás végtelen utján. Ez természetesen nem új dolog, hanem nagyon is régi. Lényegében mi vagyunk a kereszténység legősibb, legigazibb megjelenésének: Jézus igazi vallásának (és nem a Krisztusról való vallásnak) a leg-hűségesebb megtartói.

Ami pedig a haladás, tudomány, szabadelvűség, egyéniség kérdéseit illeti, a fentiekből a megoldás önként következik. A mi álláspontunk szerint a vallás önálló, sui generis lelki jelenség, amely nem szorul rá a tudomány igazolására. Együtt, párhuzamosan halad a tudománnyal, de más a célja és hivatása, más a lényege, mint a tudomálynak. Az sem volt jó, mikor a filozófia áncillája volt a teológiának, az még rosszabb lenne, ha a tudomálynak lenne szolgálja a vallás. A tudományok történetéről azt mondja Rabbín-

dranath Tagore, hogy az lényegében nem más, mint a tévedések története.

Az egyéniség kérdését is megoldja az ujszövetségi vallás. Ha Isten gyermekének tudom magamat, ha úgy szeretem embertársamat, mint magamat, akkor nem Nietzsche-féle önző uralomra vágyó gondolataim és terveim vannak, hanem szolgálni akarok Istennek és embernek egyaránt. Szolgálni akarok Isten országa eljövételéért teljes erőmmel és minden tehetséggemmel, ami a legfőbb szociális feladat. A különböző önző eszmék és fölületes gondolatok nem fognak eltéríteni a mély vallásosságtól, nem fognak szerfölött ujság-szeretővé és dicsvágyóvá tenni, a szabadelvűség nem teszen bennünket közömbössé a magunk vallásában, hanem csak türelmessé a mások vallásával szemben s arra fogunk törekedni, hogy annak a vallás-erkölcsi eseménynek, amit az unitárizmus jelent, a legjavát adjuk.

Megvagyok arról győződve, hogy elődeink jó uton jártak, ma a Jézus nyomdokain járva a mi nagy unitárius vezérszellemeink (Brassai, Derzsi, Channing, Martineau, Carpenter, Gordon, Ferencz József, Péterfy Dénes stb.) nyomdokain jó uton vagyunk s ez az ut továbbra is nekünk az egyedüli helyes ut Isten dicsőségére s az ember szolgálatára.

Benczédi Pál.

Az unitárius ifjuság szerepe a többi keresztény ifjuság soraiban.

— Konferencia-beszéd Budapesten. —

II.-ik közlemény.

Tévedne az, aki pusztán az ifjuság érdekével magyarázná a föld népéhez való fordulást. Ennek sokkal mélyebb lelki alapjai vannak. Mig a kalmár elszakad a minden élet alapjától, a földtől, addig a paraszt megtartja azt az éltető kapcsolatot. S mig a kereskedő népek a földtől való elszakadás után rendesen Istentől is elszakadnak, addig a paraszt általában az istenes világnézet legerősebb támasza marad. *Nem mintha ez az összefüggés szükségszerű volna, de kísértésszerű és a valóságot tükröző.* Az ember a testi jólét, az arany birtokában mindig abba a szönyű válságba jut, hogy meglepedkezik a jólét adójáról az arany igazi uráról: Istenről. Az ember bátran lehetne az arany ura s lehetne a jólét zavartalan birtokosa, ha nem feledkeznék meg az örök igazságokról. De meglepedkezik s ilyen időkben következnek be a szörnyű szenvedések, a kultúra aláhanyatlása, az életnivó süllyedése, a tömegnyomor. Összedől a hazugságokon épülő kártyavár, hogy az ember újra kezdje, hátha meg tudja építeni az új házat az igazságok alapján. Mi most egy összeomló világ aláhulló cserepein, majd falain, majd oszlopain állunk s előlről kell kezdenünk mindent, hogy tisztességesebben, istenesebben próbáljunk meg mindent s ha ez egyszer sikerülne, mienk lehetne a jólét, mienk lehetne az arany, már ugyse használnók életünk megrontására, hanem csak muzeumaink diszitására, vagy talán hasznos dolgok készítésére.

Az új nációnalizmus ebből a filozofiai — vallásos meg gondolásból avagy kényszerűségből fog a primitív életformák felé fordulni.

Az unitárius ifjuság szerepe a többi keresztény ifjuság soraiban.

Mert hisz az ujjáépítést csak alól lehet kezdeni, fent csak ideig-óráig toldozni-foldozni lehet. Ha tehát az új nacionálizmus örül a merkantil életforma bukásának, ezt nem azért teszi, mert olyan nagy öröm lefelé sülyedni az életnívóban, hanem mert *olthatatlan vágyat érez szellemiekben felemelkedni*, de ezt a felemelkedést nem lehet másképp megszerezni csak szenvedésekkel, csak az életnívónak leszállításával. Ezt nem értik még Amerikában, ezért rángatódznak hisztérikusan, ha egy új jóléthullámról hallanak új vezetőik beszédeiből, pedig hát a prosperity-nek vége van, a merkantil szellem iszonyú haláltusát él át s ami most szemünk előtt foly: bankok önmagukba zárkózása, a nagy gazdagok öngyilkossága, vagy csufos futása, tömegek végtelen nyomora, nem más mint a kapitálizmus „dasse macabre“-ja, amelynek képekben való megörökítéséhez Dürernek vésőjére volna szükség.

Az új nacionálizmus minket magyarokat előnyösen érint, mert mi agrárnép vagyunk. De a merkantil népek közt is voltak mindig egyének, kisebb-nagyobb csoportok, amelyek nem szakadtak el az örök igazságtól, mert minden kalmárságuk dacára is megőrizték az érintkezéseiket a mindenek alapjával: Istennel. S viszont az agrárnépek is, különösen az utóbbi időkben, annyira befolyása alá kerültek az ujkori gondolkodásnak, hogy sok hazugság, sok szenny rakódott le lelkükre s igazán csak mellüket verhetik a merkantil népekkel együtt.

Egyszóval alapos tisztogatásra, a hibáknak, a bűnöknek felismerésére, egy nagy önmagábanzésre van szüksége az egész európai kultúrának, ha meg akar menekülni a hazugságokban való megsemmisüléstől. S mi unitáriusok, mi hiszünk a megtérés lehetőségében. Mások ám akarják ezt az egész kérdést: az új nacionálizmus kérdését üldözésekkel, kegyetlenkedésekkel, durvasággal, erőszakoskodással megoldani, mi tudjuk, hogy ez mit sem használ. Egyedül csak a befelé fordulás, önmagunk rendbehozása, a felvilágosító munka, a hibák, a bűnök feltárása, *az ifju nemzedék elméjének a mult előítéleteitől való megszabadítása, egy új nemzetgazdaságtan és egy új, a római joggal szembehelyezkedő törvénykönyv szerkesztése és végrehajtása*, ezek azok az eszközök, amellyel a merkantil szellemet megtörhetjük s ha teljesen meg nem is szüntethetjük, de jelentőségét és súlyát a minimálisra csökkenthetjük. Ilyen filozofiai és jogi eszközök sokkal hatékonyabbak és a megtéréshez

Az unitárius ifjúság szerepe a többi keresztény ifjúság soraiban.

sokkal inkább vezetnek, mint azok a faji elmékedések, amelyeket ha valaki komolyan vesz, azt se tudja végeredményben, hogy melyik nemzetnek a fia vagy leánya.

Nekünk hinnünk kell abban, hogy minden egyén Istennek gyermeke s így örök üdvösségre van teremtve s nekünk minden ember örök üdvösségén kell dolgoznunk még a nemzeti életben is. Így tanítja ezt Jézus, akinek számára az ő nemzete és az ő nemzeti érzése is csak eszköz volt Istenország megépítésére.

S ezzel elérkeztünk problémakörünk második szeletéhez: az újjáébredő vallásossághoz. Azt mondják, hogy minden út Rómába vezet, de ez bizonyára a mai nyelvre lefordítva csak azt jeltheti, hogy minden kérdés végeredményben ugyanis elvezet a vallás kérdéséhez. Mert aki idáig nem tudja vezetni a problémákat, az befejezetlenül hagyja a gondolatépületet, bármely körből meritse is mondanivalóját. A nemzeti eszme is önmagán tulra mutat, ha azt a maga mélységébe akarjuk megragadni.

2. *A vallásos érzés* lesz az eljövendő új korszak lelki világának, igazi benső lelki kultúrájának a koronája. A vallás az életnek legmélyebb, legrejtettebb jelensége, amelynek sorsa ma még kevésbé tisztultan áll előttünk, mint a nácionalizmusé. De hiszen a történet menetére is érvényes az a mondás: könnyüről a nehézre, nehézről a nehezebbre. S mi volna a materializmus mocsarában bukácsoló ember számára nehezebb, mint egyszerre átlendülni a vallás tisztult magasságába. De hogy ezen a téren is megtörténtek az első lépések, melyeket napról-napra, évről-évre szép lassan követnek a többiek, azt bizonyítja az ifjúság mind nagyobb érdeklődése a vallási kérdések iránt.

O. Spengler korunk egyik legnagyobb gondolkodója „Gép és ember“ című művében rámutat arra az óriási változásra, amelyen a technikai civilizáció az ifjúság magatartása következtében keresztül fog menni. Ugyanis ahhoz, hogy a technikai berendezkedésünk fennmaradjon, legalább is olyan mérvű érdeklődésre volna szükség a technika iránt, mint amilyen volt az elmúlt utolsó ötven évben az ifjúság soraiban. „De évtizedek óta az összes nagy és régi iparországokban ez mindinkább megváltozik... Az ember egyszerűbb, a természethez közelebb álló életformák felé fordul. Kísérletek helyett sportol, gyűlöli a nagyvárosokat, menekülni akar a lélek-

Az unitárius ifjuság szerepe a többi keresztény ifjuság soraiban.

telen tevékenység kényszeréből, a gép rabszolgaságából, a technikai szervezés hideg és tiszta atmoszférájából. Éppen az erős, az alkotó tehetségek fordulnak a tudománytól és a gyakorlati problémáktól a tiszta szemlélődés irányába. Okkultizmus és spiritizmus, India filozófiái, keresztény, vagy pogányszinezetű metafizikai tépelődések — melyeket a darvinizmus idején lenéztek — bukkantak újra fel. Az Augustus-korabeli Róma hangulata ez. Életuntságból elmenekülnek a civilizáció elől, primitív földrészekre, csavargáshoz és öngyilkossághoz. *A született vezérek menekülése a gép elől megkezdődött* “

Igy tárja fel megdöbbenő realitással a jelen képét ez a nagy gondolkodó s a jelenképe valósággal jóslat az eljövendő kor számára. Az ember megunta a testi jólét folytonos keresését, nem talál többé semmi izgatót abban, hogy a természet erőit hatalma alá hajtsa, egyelőre csak a mult csömöre üli meg gyomrát s magát kerülve, valami mást keres, ami feledtesse a tegnapi mámorát s a mának fejfájását, de holnap már ismét önmaga felé fog fordulni, jobbik énjé felé, amely visszakapcsolhatja őt a nagy mindenségbe, amellyel eddig ellenséges lábon állt és utat nyithat neki a természet világába, melynek ő is tagja, sőt nemes tagja; barátja, aki szeretettel hajol alá a virághoz és gyönyörködik a levegő énekeseiben; királya, mert hiszen a szellem koronáját az ő fejére tette az Alkotó; de egyszersmind szolga is, alázatos szolgálója az örök törvényeknek, amelyek életet és halált osztogatnak, amelyeknek szemlélete és megértése az első lépcső, amelyen az isten az embert az Ő megismerése felé elvezeti. Így az ember megint az lesz, aminek a Teremtő szánta: a természet legszebb virága, aki lelkének kinyílásával a kék eget akarja mosolygóbbá és az örökkévalóság levegőjét illatosabbá tenni.

Ez a nagy önmagunkraeszmélés, a belső kérdéseknek feszegetése az oka annak, hogy ifjú írók tollából mind több regény, költemény jelenik meg, amely az örökkévaló nagy kérdésekkel foglalkozik s ha talán elavult vallási formákban és dogmákban nem is találhatják meg lelkük nyugalma, de meg kell találniok és meg is találjuk a régi dogmák örök tartalmában, amelyeket csak meg kell tisztítani avult külsőségeiktől, hogy felfedezzük bennük az ember örök problémaállítását és örök feleletét, amely mindig ugyanaz, habár új formában, új fogalmazásban, új nyelven, az ifjuság nyelvén, az ifjuság szemén keresztül nézve jelenik ez meg.

Az unitárius ifjúság szerepe a többi keresztény ifjúság soraiban.

Az új vallásosság természetesen különbözni fog az elmúlt idők vallásosságától. Mert a kapitalizmus korának nincs is igazi vallásossága, hanem inkább csak egyháziassága. Az egyházat úgy tekintik, mint kitűnő eszközt, amellyel tömegeket lehet kézben tartani. Hiszen a tömegekben még élt a régi vallásosság maradványa, amely templomlátogatásra ösztönözte őket s mily nagyszerű alkalom ez arra, hogy az engedelmesség szent kötelességével visszaélve az istennélküli uralkodó osztály magá iránti engedelmességre szoktassa az embermilliókat. A vezetők közül pedig azok, akikben már egy szemernyi istenhitt sem élt, akik a leghüségesebben áldoztak az Aranyborjunak, azok is eljártak kötelességből a templomba, hogy lássák őket, hogy előhaladásukat biztosítsák, vagy hogy „példát mutassanak“ a népnek. Mondanom sem kell, hogy ez nem vallásosság, hanem vallástalan, sőt istenellenes egyháziasság, ami mindenkor a farizeusok főbűne s amelynek legfőbb ellensége Jézus. Ez az egyháziasság mit sem tud a vallásosság csálhatatlan jeleiről: az elmélyedésről, az állandó bibliaolvasásról, a lelki könyvekbe való elmerülésről, szóval a mai ujjáéledő igazi vallásosság legfontosabb tevékenységéről. Ezért ürülnek ki mindinkább a templomok s ezért tűnik fel idejéltmultnak, korszerűtlennek a lélek legizgatóbb, örök problémája: az Isten.

Az új vallásosságban mindez megváltozik. Isten és ember viszonya a vallásos egyénnek égető belső kérdése lesz, amelyet valamiképpen meg kell oldani. Az új, modern vallásosság ismét megragadja a Bibliát, a századok ősi kegyes irodalmát s azok segítségével próbál rendet teremteni a jelen élet értelmetlenségében és zűrzavarában. Ez az elmélyült, töprenkedő vallásosság az igazi, nem pedig az, mely megrendeli a vasárnapi templomlátogatást, ha lelki szükséglet az, ha nem, s amely a társadalmi előnyök megcsillogtatásával akar Istennek (?) hiveket szerezni. *Ezt a kalmárszellemű, kapitalista önzésen alapuló egyháziasságot az ifjúságnak, mélyen meg kell vetni, mint amely keresztény emberhez nem illik, de annál hatalmasabban kell küzdeni azért a vallásosságért, amely az aranynak undorító fénye nélkül, belső nagy szükségességből, megrendítő roppant komolysággal akar minden embert életének nagy kérdéseire figyelmeztetni*

Az ilyen vallásosság mindig tiltakozni fog az ellen, hogy idegen erők használják fel ütőkártyának vagy nyeregnek, amellyel a

tömegek hátát megülhetik. Erre éppen a kapitalista világ utmutatása nyomán most törekszik egy ujjászülető nacionalizmus, azonban az új nacionalizmus ma még a kapitalista világ sok régi vonását hordozza magán s ezek közül való ez a törekvés is. A vallás nem állhat nacionalista ideológia szolgálatába, hanem *éppen a nacionalizmusnak van égető szüksége arra, hogy a vallás örökkévaló szent tanaihoz igazodjék.* Ugyanis más igazság nincs, csak az örök lelki igazságok s ez oly hatalmas erő, oly hatalmas szikladarab, hogy ahhoz vagy alkalmazkodni kell, vagy összetörnünk szörnyű rázuhanásunkban. Erre előbb-utóbb rá fognak jönni mindazok, akik ma még azt hiszik, hogy a vallás csak arra jó, hogy tömegeket maradtalanul szállítson a más hatalmas ideológiák számára.

Most még csak egy kérdésre szeretnék unitárius, azaz evangéliumi szempontból fényt vetni. S ez nem más, mint a nemzeti és vallásos érzés viszonya. Szögezzük le mindjárt azt, hogy ez a két érzés soha nem állhat ellentétben. Ahol ez mégis megtörténik, ott az egyik eszme tulkapásáról, vagy talán mindkettőnek hatalmi viszályáról van szó s ez bizony nagy baj, mert azt jelenti, hogy nem valami szellemi értelemben fogják fel e nemes eszméket, hanem nagyon is materialista, önző módon. Mert csak ily esetben jöhet ez a két, különben igen nemes érzés egymással viszályba.

Fel szokták vetni azt a kérdést is, hogy a két érzés közül melyiknek van elsősege az emberi életben. Mielőtt erre a kérdésre felelnék, mindenek előtt szegezzük le azt a tényt, hogy életemet és összes eszményeimet, céljaimat Istentől kaptam. A nemzeti eszmények is az isteni akaratba való beilleszkedés által kapják meg végső szentelődésüket és az isteni akarat pecsétje nélkül önmagukban nézve értelmetlenek. Isten ugyanis engem teljes és tökéletes szellemnek szeretne látni s ezért küzd értem a világtörténelem folyamán. De itt ebben a határok közé szorított földi létben én nem lehetek több, mint egy nemzet és egy felekezet tagja s még jó, ha legalább ez tudok becsülettel lenni. Tehát csak buzgó unitáriusként és becsületos magyarként élhetem le földi életemet s ezt a kettős eszményt meg nem haladhatom, amíg ennek a földnek vagyok a lakosa. Ha tehát a *tényt* akarja valaki megállapítani, azt a kérdést tevén föl előttem: Mi vagy előbb: magyar-e vagy unitárius, egyszerűen azt fogom neki felelni; a kérdést nem értem, mert mind a kettő egyszerre vagyok.

Az unitárius ifjuság szerepe a többi keresztény ifjuság soraiban

De ha értékmérőként, az örökkévalóság szempontjából akarják a kérdést előttem feltenni, akkor a fogalmazás nagyon rossz, mert így kell feltenni a helyes kérdést: mi az élet végső értelme: nemzeted, fajod földi élete, vagy az Istennél elrejtett egyéni örök élet. S erre a kérdésre a felelet nem lehet kétséges. Aszerint fogunk felelni rá, hogy mit tartunk a végső valóságnak. Aszerint fogunk felelni rá, hogy van-e hitünk Istenben és az örökéletben, vagy nincs.

Ha van hited, akkor így fogsz felkiáltani boldogan: Tied vagyok Istenem egészen, én szegény ember, Te utánnad sóhajtozom, míg itt bujdosok e földi téreken s szívem te utánnad eped, míg megváltott lélekként Hozzád vissza nem találok. Segíts el a Te országodba, de addig míg ezt elérem, add meg, hogy becsületesen, tisztán, nemesen járhaszak azokon a földi utakon, abban a nemzetben, abban a felekezetben, amelyet Te ajándékoztál minden földi gyermekednek.

Dr. Iván László.

Az új világ küszöbén.

Második és befejező közlemény.

A munkástársadalom körén kívül élők alig sejtik azt a mérhetetlen erkölcstelenséget, amely az emberi társadalomban a termelés, az emberi előretörés körében elterjedt.

A nagytőke a maga módja szerint, a szervezett munkásság a munka jutalmát az amerikaiizálás, sztájkok, a termelő eszközökben okozott károk és más csalafintaságok útján igyekszik kikényszeríteni.

A háboru utáni állapotok arra mutatnak, hogy a nagytőke nemzetközi tud maradni, ellenben a *munkásság nemzetközisége* — a Népszövetség becsületes elgondolásán nyugvó szabályozáson túl — *nemzetiségi elv előretörése folytán széttöredezett*, s a munkásság ma nem is lehet sors-adta rendelése szerint más, mint *nemzeti munkásság!*

Minden kultúra *szűkebb keretben* csak nemzeti lehet és semmi nemü magasabb emberiség nem fejlődhetik ki másként, mint a nemzeti közösség keretében.

Engelbert szerint: Minden kultúra nemzeti, *a szocializmus és nemzeti gondolat* tehát nemcsak hogy nem ellentmondások, hanem szükségképen összetartozók.

Erre csak azért mutaték rá, hogy a mi munkásságunk fölismerje, hogy a munkanélküliség rettenetes nyomorán a nemzetköziség nem segít.

A világtőke a hatalmas, nagy államok imperiálista politikáján át igyekezett és törekszik a kisebb államokat, tár polgárai szabad egyénekként élnék, gazdasági rabszolgaságra juttatni, a nemzetközi nagy kölcsönök kamatait a polgárok nyomorából és véres verejtékéből is kipréselni, ha rongyokban jár is a nép.

E célt a világtőke a világgazdasági módozatok útján kívánja elérni s ezért a kisállamok a szabadkereskedelem elvével szemben

a legrettenesebb védőeszközhöz: az *önellátáshoz* kellett, hogy folya-
mođjanak. Ez teszi megérthetővé az autarchiát.

Ez teszi megérthetővé a nemzetközi szabadforgalom megkö-
töttsége folytán: az irányított gazdálkodást.

Ez teszi megérthetővé az eladósodott polgárok gazdálkodá-
sába való beleszólást: a gazdaadósságok rendezését és a védett
birtok rendszerének bevezetését.

A vidéki kulturális viszonyok hátramaradása és a nagyvárosi
élet kifejlesztése maga után vonta a szintén vagyontalan városi tö-
megek, a gyári munkásság elnyomott helyzetét s akként úgy a
vidéki, mint a városi vagyontalan tömegek kifejlesztett életigényeik-
nek emberies kielégítése társadalmi követelménnyé vált.

Mindezek nem csak a mi viszonyainkra, hanem az előre bo-
csátott általános szemlélet mellett a nyugateurópai államok egységes
gazdasági viszonyaira is vonatkoznak s mi e szemléletben a nyugateu-
rópai kulturához való tartozandóságunknál fogva kapcsolódnak bele.
Az kétségtelen, hogy a mai államközi helyzetben a győzők valami-
vel kedvezőbb helyzetben vannak, azonban az egyaránt megromlott
gazdasági viszonyok *lázmérője*: a tömeges munkanélküliség és el-
helyezkedési lehetetlenség mindenütt lázas állapotot mutat.

A multban a magánember legmagasabb igényét jelentő *sze-
mély és vagyonbiztonság* feltétlen megvalósítása mellett a tulajdon
és munkaszabadság az élet lehetőségeit teljesen biztosították.

Ma az államok külön küzdelmet folytatnak az elnyomó álla-
mokkal szemben saját fennmaradásukért a gazdasági rabszolgaságba
juttatás ellen.

És külön küzdelmet folytatnak a saját polgáraikkal szemben
a polgári társadalom rendjének: a magántulajdonnak és munkasza-
badságnak megvédése érdekében.¹

Mindezek a küzdelmek az államot annyira előtérbe helyezik,
hogy az állam ma nem csupán a valláserkölcsi alapon nyugvó tár-
sadalmi rend legfőbb őre, hanem az egyes ember mindennapi sor-
sába belenyúló hatalom.

Valósággal azt a látszatot kelti, hogy egyes szociálisták ábránd-
képe: az államszocializmus valóra vált.²

¹ Legközvetlenebb példa erre Ausztria.

² Amint én észlelem, a polgári társadalom alkotmányos államának ez

A szocializmus elméleti művelői előre látták, hogy az alsóbb néprétegek, kulturális igényeinek fokozott fejlesztése a vagyoni viszonyok megosztása felé fog vezetni.

A világot átfogó kulturmorphologiai szemlélet mellett a sárga faj mithoszok területén vajudik és India egyelőre gyarmati helyzetéből akar szabadulni, ami politikai és polgári szabadságra törés. De e mozgalomnak is megvan a gazdasági színezete is.

Amerika ipari része: a technokrácia területe a munkanékültséggel szemben és a gazdasági állapotok megjavítására oly mérvben nyult bele a magángazdálkodásba, amely ez állam hatalmi theoria mellett indokolhatónak látszik, de erőszakos formájában mégis csak a magántulajdon kommunizálása.

A nyugateurópai államok a legkülönbélebb kísérleteken esnek át, amelyek az *állami szocialisztikus* irányzatokat képviselik

Mind ezek a kísérletek a magángazdaságba való beavatkozás, a munkaszabadságba való belenyulás formájában mennek végbe, amely intézkedéssel végeredményben az egyéni szabadság nyilvánvaló korlátjaivá válnak.

A polgárság helyzetét rendszerbelileg nézve nyilvánvaló, hogy: az államok ma a saját gazdasági függetlenségük és a polgárok vagyoni érdekei védelmére mindent meg kell, hogy tegyenek a kívülről jövő nyomásokkal szemben.

Ebből a célból *befelé* is mindazt meg kell hogy tegyék, amely intézkedések az autarchiából okszerűleg folynak, azonban a legkorlátlanabb államhatalom soha sem volt elegendő arra, hogy az egyének mindennapi sorsát biztosítsa.

Az államhatalom ott nyilvánul organikusan és egészségesen, ahol az államban *concentrált erő köös* érdekek szolgálatában áll, mihelyt azonban részlet-kérdések megoldását vállalja, az *egyéni* és *helyi* autonomia megoldására, az egyén mindennapi igényeinek kielégítésére teljesen képtelennek bizonyul.

a beavatkozása ezidő szerint nem több a gazdasági szükség parancsolta kényszerű beavatkozásnál, anélkül, hogy államszocializmusról beszélhetnénk.

Wagner szerint: a céltudatos államszocializmusnak két, egymással szorosán összetűző feladatot kell megvalósítania:

a) az alsó, dolgozó osztályoknak általános, akár a felsőbb vagyonos osztályok terhére való felemelését és

b) a vagyonoknak a birtokos osztályok egyes rétegeinél és tagjainál való felhalmozódásának tervszerű korlátozását.

Én úgy nézem, hogy itt az a legenda a legszemléltetőbb, amely szerint Szent Péter a világrendjével nem lévén megelégedve, az volt az óhaja: csak egy napra bár kormányozhatná a világot. Megadatott, de estére teljesen kimerült, jöllehet csak a szegény ember tehenével bajlódott egész nap, a világ többi részére nem jutott ideje ügyelni.

A nagy mindenség harmoniája Isten kezében van és minden ember a *soját* sorsának a Prometheus-sza.

Az állam rendjének, a polgárok személy- és vagyonbiztonságának megvalósítása az államhatalom erejéből foly, de már az *egyesekek* sorsa — kivéve a munka falansztert — nem az államtól függ.

Amidőn ezt hangsúlyozom, mai szomorú helyzetünkben a tömegnyomor és a közismert munkanélküliség mellett nem megyek el szóltanul.

Ezek a jelek mutatják, hogy új világ küszöbén állunk.

Amint elől rendszerbelileg kiemeltem, most itt az egyénekre vonatkoztatva, mondhatjuk, hogy minden átmeneti kor bizonytalan körvonalai egyének, osztályok bukását rejtegetik. A bizonytalanságnak ez a felfokozott állapota teszi a mindennapi kenyerét biztosnak tudni akaró ember sorsát kétségbeejtővé. Az urí imádság fohász-kodó áhitata — lázadó szólammá keményedik és az egész emberi társadalom szenvedő mai berendezkedésében még sem tudja embertársunk szerény kívánságát valóra váltani.

De hát mitévők legyünk? — vetődik föl a kérdés.

A mai felfokozott kulturigények közepette, a civilizáció mai fokán és mai nyomorában is az emberiség Istenben vetett hittel kiáltja bele a körülöttünk dübörgő világba a nagy magyar genie: Madách eme vizóját: Ember küzdj és bizva-bizzál!

Tudatában kell lennünk annak, hogy a kulturformák hosszú vajadások eredményei. A most kialakuló új világ kulturformáját ma még senki sem tudja megállapítani.

A ma folyó küzdelem a nagy embertömegek jelszavaiban rejltő *igazságokat* fogja valóra váltani, de úgy, hogy a múlt értékeivel harmoniába hozza.

Minden kulturfok csupán az előző folytatása és az erőszakosan létesített kulturformák is visszakanyarodnak a megszabadítás-

hoz, hogy egészségesen tovább fejlődhessenek. (Gondoljunk a francia forradalmakra és a magántulajdonhoz visszatérő Szovjetre).

Én úgy nézem, hogyha a mi középosztályunk behatóbban foglalkozott volna a mai kor szellemével, a társadalmi kérdésekkel, az eseményeket nyugodtabban szemlélné, a jövő kialakulása elé több megértéssel és nagyobb reményekkel tekintene.

Ebből a szempontból ma már tisztában kell lennünk azzal, hogy az 1848-ban nálunk felbomlott rendi társadalom a világ-civilizáció gyors tempója folytán egy századon belül még csak meg se merevedhetett polgári tagozódásában s már is a jelenkor manifestálódásához kell igazodnia.

Ezt úgy fejezem ki, hogy társadalmilag *amerikanizálódtunk* — *elámerikaisodtunk*!

Ez azt jelenti, hogy az egyes társadalmi osztályok ma már oly rugalmasokká váltak, hogy felsőbb társadalmi osztályunk többé nem biztosíthatja utódainak azt az élet-standardot, azt az életformát, amelyben a szülők éltek és a gyermekek bele születtek. A nyugateurópai kultúra keretében a rendi szervezet nem volt kaszt-szerű megmerevedés, tehát a demokratikus irányzat a társadalmi értékek kitermelésében könnyen legyőzhető akadályokkal állott szemben.

Ma ott vagyunk, hogy társadalmi osztályokra való tekintet nélkül a *fajlag* értékesebb egyedek érvényesülhetnek.

De ez se új gondolat. Így volt ez a múltban is, csak az egyszerűbb életviszonyok között, a vidéki elhelyezkedés mellett a megélésre való lehetőségek kedvezőbbek voltak. A városi kulturára való mértéktelen arányú vágyódás tette a vagyontalan családok sorsát bizonytalanná és az értéktelenek jövőjét kétségessé. Valójában mindig az értékesebb egyedek és családok érvényesültek. Utalok a főiskolába jutás selekciójára, továbbá az östermelés ipar és kereskedelemre.

Amíg a nemzet sorsát a kard döntötte el: a vitézlió egyéniségeké és családoké volt a jövő.

A nemzetek szellemi és gazdasági küzdelmében, *ma a gazdasági és szellemi harcra* képes egyének állanak a harcvonalban és a vezető pozíciókban, tehát a magántulajdon megszerzésében is övök az előny.

Az állami mindenhatóság gondolata mellet is azok a csalá-

dok alkalmazkodnak helyesen a korszellemhez, amelyek a *külsőségek helyett* a lelki és szellemi élet minél tökéletesebb kifejtésére törekednek. Ezek az el nem kommunizálható kincsek.

Szerénységre nevelő egyházunk társadalma mindig azáltal tudott felszinen maradni, hogy puritán, szerény életigényei mellett a lelki tulajdonságok és szellemi kincsek megszerzésére sokat, mindent áldozott.

Hirdetem, hogy minél kulturáltabb egyének kell, hogy legyünk lelkiekben, ellenben csak a szabókultura, csak a külső látszat a pillanatnyi sikernél többet nem biztosít.

Az unitárius ifjúság előtt — a gondolat az általános nézőpontokhoz kapcsolva — más cél nem lehet, mint az egyéniség, az egyénekben rejlő, öröklött tehetség minél tökéletesebb kifejtése.

Az, hogy a multban, mi öregek, miként oldottuk meg az életfeladatokat és hogy nekünk mi sikerült és mi nem, némileg lehet példaadó, de ma új világ küszöbén állunk és a fiatalság csak akkor tud érvényesülni, ha a felfokozott kulturigényeknek és a civilizáció követelményeinek megfelelni képes.

Ős régi mondás, hogy: a tudáshoz nem vezet királyi út. Minden következő nemzedéknek ugyanazt a tövises utat kell taposnia, ha a multban szerzett ismereteit fenn akarja tartani. A tudás nem örökölhető.

Ugyanezt a gondolatot Göthe is hirdeti: Ha a világ általában előhalad is, az ifjúság kénytelen mindig és újból elől kezdeni és mint *egyén* a világkultura Epócha-ját végig küzdeni.¹

Aki ezt a tempót képességeinél fogva bírja — az érvényesül, különben kérérlhetlenül lemarad és *egyszerűbb sorsra kényyszerül*.

Ez egyben a fajok és nemzetek harca is. Az a nemzet fog érvényesülni és fennmaradni, amelyik a mai kultura hordozására minden tekintetben eléggé fejlett.²

¹ Az elől kiélezett fejlődési folyamat következtetéseit az ifjúságra alkalmazva, jól meg kell jegyeznie az ifjúságnak, hogy a civilizáció fokozatos fejlődése mindig komplikáltabb és összetettebb lesz és az az egyénnel szemben mind fokozottabb követelményekkel lép fel.

² De jól jegyezzük meg: könyörtelen igazság, hogy a civilizáció hajlamos arra, hogy megrontsa *hordoóinak* veleszületett képességeit; hogy fel-

Épen ezért nekünk fajilag is, egyházilag is súlyt kell helyezni arra, hogy fiatalságunk *testben és lélekben erős, tudásban hatalmas* és erkölcsében megingathatatlan legyen. De mert a tudás megszerzése egyebeken kívül a vagyon kérdése is, az egyén e gazdagsághiányát nálunk a közös áldozatkészség kell, hogy pótolja, de csak az egyénileg értékes és komoly jövővel biztató fiatalsággal szemben. *Az értéktelenek istápolása az arravaló értékesek gyöngítése!*

A mi fiatalságunk küzdelme nem magában álló. Ez a küzdelem a magyar ifjúság küzdelmének organikus része és tovább menve: a nyugateurópai kultúra egész területén az ifju generáció a Göthe által érintett új kor szellemében küzd egy jobb jövőért.

Az európai ifju generáció, ha kétezer évre visszanéz, még mindig oly korszak kulturáját éli, amelyért érdemes küzdeni és áldozni.

Mindaddig, amíg a nyugateurópai fajok együttesen a kultúra hordozására és fenntartására elég erőseknek bizonyulnak, ennek a kultúrának a lehanyaglásától nem kell félni, de fennmaradásáért tudni kell dolgozni és áldozni.

Ezzel az elgondolással a mai polgári társadalmi berendezkedés alapját képező magántulajdon és munkaszabadság elvét megmenthetőnek látom, de csak úgy, ha a polgári társadalom Konfuce tanítására figyel:

„Aki nem törekszik törekedve, azt nem segítem utján. Aki nem küzd a kifejezésért, annak nem nyilatkozom meg. Akinek egy sarkot mutatok és azt nem tudja átvinni a másik háromra, annak nem ismételek!”

Ennek a lényege az, hogy minden ember önmaga kell, hogy a saját problémájának megoldására törekedjék!

Az igazi nagyok csak akkor fognak vezetőkké emelkedni, ha lesz egy helyesen tájékozódó és cselekvő polgári társadalom.

Többet tenni, mint az ut önálló megtalálásának processzúsát más emberekben megindítani és megkönnyíteni, egy Messiásnak sem áll hatalmában.

emésszen erős törzseket; hogy megsemmisítse épen azokat a faji értékeket amely értékek először ké, essé tették a népet arra, hogy civilizáló feladatra vállalkozzék.

Jézus is csak *ezt* tette, mondván: én vagyok az út, igazság és élet.

*

Ez egyetemes kulturformológiai szemlélet előnkbetárja, hogy a mythoszok területén a *sárgafaj* új kulturforma megvalósítására tör.

A Csendes Óceántól—Nyugateurópáig szabadságot az egyéni és magántulajdont megsemmisítő szovjet terpeszkezik a munkaszabadság kizárásával De egy nagy változás lehetőségével.

A nyugateurópai keresztény kultúra területén az istenség trónjára emelt tiszta ész, az *értelem*, a technokracia úgy látszik, technikus kiteljesülésében elérte fejlődésének ama *fokát*, amelyen önmagában meg nem állhat!

De mert az élet értelme az emberi társadalom haladását, fejlődését jelenti, a mindig cselekvő *szellem* most már az irracionálisban való elmélyedés útján kell, hogy egyenértékét megtalálja.

Csakis az eddiginél mélyebben járó és a lelkiekre *irányuló értelem* újíthatja meg a világot — anélkül, hogy fölládozná azt, amit eddig a kultúra fejlődéséből nyert.

Keyserling szerint az értelem az élet vallásos oldalát teremtheti hallatlan mértékben újjá, mert ami a vallás tárgya: az éppen az élet végső értelme!

Az értelem és lélek reális végső mélysége az, amely új összekapcsolódásban jelenti azt az irányt, amerre a nyugateurópai kultúrának haladnia szabad.

A soffőr-típust a maga nyers primitivségében Európában a kultúr típus túlszárnyalta. Ma már a vezető egyéniségek, a műveltek túljutottak a materiáлизmuson, de még ott a tömeg.

Ma tehát Európa hivatása attól függ, hogy ki tudja-e termelni azt a világfőlényes típust, amint az 2000 évvel ezelőtt Palesztinában történt, aki azután a fejlődés irányát megszabja. Ez a típus azonban már nem egyoldaluan vallási típus kell hogy legyen, hanem a mai élet eleven típusa, aki magában hordja ama belső centrumot, ahonnan egyaránt uralkodhatik az ember isteni és ördögi természetén!

Amikor új, felfrissült lelkisége fogja megszabni a kultúra út-

ját s ezért sorsdöntő, hogy minő lelki vágyakkal lépjük át az Újvilág küszöbét.

És itt, e valláserkölcsei testület felolvasó ülésén, az egyházakra, az összes egyházakra mutatok reá, mert a polgári társadalom valláserkölcsei alapon a különböző történelmi egyházakban van megszerveződve.

Az összes egyházak papjai tehát karöltve riadót kell, hogy fujjanak a családi élet és a polgári társadalom beteges tünetei ellen. A védett helyzetben levő papok, ne tartózkodjanak a közéleti botránnyok és visszaélések ellen sikra szállani, mert az erkölcsi közvélemény kialakítása az ő hivatásuk, ha Savonarola sorsára jutnak is, akit Firenze piacán megégettek.

„Ne feledjék, hogy aki a világot *belsőleg* új szemponból értelmezi, az egyuttal *külsőleg* is átalakítja azt.“ Mi pedig egy átalakított új világba a kifejtett szempontok mellett — új reményekkel, új isteni és emberi vágyakkal akarunk belépni.¹

Dr. Tóth György.

¹ A közelebbi részletek olvashatók: Frobenus: Paideuma; Letrop Aladár: Lázadás a civilisatio ellen c. munkájában és Keiserling: küömböző munkáiban.

Mikor és hogy lett az óvári protestáns főiskola unitáriussá? ¹

Első szavam a mélységes köszönet és hála azért a megtisztelő és kitüntető bizalomért amely engem erre a tisztre elhívott. Ismerem ennek az öreg kollégiumnak, mindnyájunk Alma Materének multját. Tudom, hogy milyen kritikus időkben, az egyház testi és szellemi szenvedéseinek és nélkülözéseinek minő végső óráiban s minő céllal szerveztetett az isk. felügyelő-gondnoki tisztség. Tudom, hogy az idők folyamán egyházunknak minő vezető és reprezentáns egyénei töltötték be ezt az állást. Ha összemérem velök anyagi erőmet és szellemi képességeimet s elgondolom az iskola hivatását, különösen mai helyzetünkben: a tehetetlenségnek és az erőtlenségnek csüggesztő érzése lepi meg lelkemet. Ezért, ha ez állás elfoglalásának ez ünnepélyes órájában programot kell adnom, ebbe az egyetlen mondatba foglalom azt: minden erőmet és még meglevő tehetségemet legjobb tudásom és leliismeretem szerint ennek az intézetnek, az unitarizmus szíve és fókusa érdekeinek szentelem. Teszem ezt a nyilatkozatot abban a meggyőződésben, hogy az unitarizmus, mint vallásos világnézet egyedül képes a mai ember szellemi igényeinek kielégítésére és abban a hitben, hogy ez a vallás ezen a területen a magyar nemzeti gondolathoz soha hűtlen nem lesz.

És ezzel be is fejezhetném mondanivalóimat.

Azonban méltóztassanak nekem megengedni, hogy fennebbi fogadalmamnak mintegy bizonyítékául, bármennyire eltérő is az eddigi szokástól, annak a kérdésnek a megfejtésére vegyem igénybe

¹ Felolvasás Kolozsvárt, 1934. április 29-én tartott koll. felügyelő-gondnoki beiktató ünnepélyen.

néhány percnyi időnket és kérjem szives figyelmüket, hogy mikor és hogy lett az óvári, előbb katolikus, majd lutheránus, később kálvinista főiskola unitáriussá? Mindenek előtt jegyezzük meg: ez a kérdés nem azonos azzal, hogy mikor kezdődött az unitárizmus Erdélyben? Ez pedig nem azonos ama másikkal, hogy mikor létesült az unitárius egyház? Amint a későbbiekben látni fogjuk, először megszületett Dávid Ferenc elméjében az unitárizmus központi alap gondolata, az egy Isten eszméje. Azután hosszú és szenvedélyes hitviták és kellemetlen osztozkodások után a magyarok és szászok között fejedelmi döntés után létesült az unitárius egyház, mint szervezett alakulat s ennek intézménye a főiskola. Ennek a csaknem 10 évig tartó fejlődésnek a vázlatos történetét adom a következőkben.

Arra a kérdésre, hogy mikor kezdődött az unitárizmus Erdélyben, tudásaink különböző feleletet adnak. Jakab Elek *Dávid Ferenc emléke* című művében az unitárizmus kezdetét 1560-ra, Kanyaró¹ 1566-ra teszi. Ferencz József az Unitárius Kis Tükörben, Boros a Pallas Lexikonban „Unitárius vallás“ címszó alatt az utóbbit fogadták el. Pokoly² ezt mondja: „minden bizonnyal az 1564—65. év volt az az idő, mikor Blandrata Dávidot beavatta a maga tudományába... Dávid 1565-ben már Blandratista volt“.

Jakab Elek³ némileg ellenmondásba jó magával, mikor „lélektani és történelmi lehetetlenségnek“ tartja megmondani, hogy mikor született meg Dávid F. lelkében, s milyen alakban az unitárizmus alap gondolata, az egy Isten eszméje. De mégis megpróbálja a feleletet, mikor egy 1560. évi bevezédjében nyilván látja, hogy az egy Isten eszméje „már nemcsak megfogamzva, de meggyökerezve is volt.“ Viszont más helyt az 1567. évről mondja, hogy „az unitárius egyház történetében a szántás-vetés ideje volt, a mag jól megmivelt földbe lőn elhintve.“ A következő 1568. évről meg megállapítja, hogy „igaz joggal viselheti az unitárius hitvallás és egyház születési évének nevét.“

Borbély Pokoly felfogását találta igazoltnak s állította, hogy az unitárizmus tényleg 1565-ben kezdődött. Azonban legutolsó ta-

¹ Unitáriusok Magyarországon. 1891. 45. l.

² Az erdélyi református egyház története I. 184. l.

³ Dávid Ferenc emléke. 69—75. l.

nulmányai egyikében¹ újabb és behatóbb tanulmányai alapján ezt a véleményét módosította s megállapította, hogy „az unitarizmus Erdélyben az 1558. jan. 2-án tartott radnóti zsinatig, illetőleg mivel a radnóti hitvitának történeti előzményei Stancaronak 1554-ben Erdélybe jöve'elég nyulnak vissza, következőleg 1554-ig vezethető hiteles történeti adatokkal bizonyíthatólag vissza“

A második kérdés: mikor nyert az unitárius egyház a hitviták alapján és következményeként törvényes és szerves alakot; más szóval: mikor keletkezett az egyház? E kérdés tekintetében a kutatók között nincs eltérés. Jakab Elek is, Pokoly is 1568-ra teszik az egyház keletkezésének és törvényesítésének idejét.

Dávid Ferencnek új gondolatok után vágó lelkében már korábban megszületett ugyan az egy Isten eszméje, de csak 1564 táján kezdte nyugtalanítani s környezetét és híveit ekkor kezdte felfogásának megnyerni. Akadtak nemsokára hívei is, ellenzői is. Hívei voltak a kolozsvári egyházközségben: a magyar papok, Basilus, Egri Lukács, Szegedi Lajos. De tiltakoztak az új eszmék ellen a szász nemzetiségű papok: Heltai, Amicián Titusz, Mihály és György. Megkezdődik a kérdések szenvedélyes vitatása nemcsak egymás között és a szószéken, hanem a nép között is. A város jegyzőkönyvei 1565 dec. 11-től egészen 1568-ig vallási nyugtalan-ság és zavargás mozzanataival vannak tele. A városi tanács nem győzi figyelmeztetni a plebánust és lelkészeket, hogy egymás ellen ne prédikálják, ak, egymást ne sértegensék a szószékről, hanem — ha akarnak — magánházaknál vitatkozzanak. Majd Heltait, Amicián Tituszt és a többi szász papokat intik (1567 márc. 9.), hogy a plebánusnak a kellő tiszteletet adják meg. Ugy látszik, hogy a vallási vita annyira szenvedélyessé vált, hogy a kellő tisztelet megtagadásáig fajult; sőt állásaik elhagyásával is fenyegetőzhettek, mert egyik tanácsi határozat inti őket, hogy hivatalukat ne hagyják el, hanem folytassák s miután ismételtlen hiába szólítják fel őket, másokkal töltik be helyöket. Így végül Dávid-párti papok kerülnek minden szószékbe.

Ekkor még nincs szervezett egyház. 1566-ban a magyar egyházak hitvallása itt Erdélyben és a Tisza mindkét oldalán még a

¹ Melyik évben kezdődött az unitarizmus Erdélyben? Erdélyi Múzeum 1931.

Mikor és hogy lett az óvári protestáns főiskola unitáriussá?

kálvinista. Dávid és követői ekkor már unitáriusok, de szervezett unitárius egyház, sőt egyházközség sincs még. Mikor Dávid-párti papok kerültek a kolozsvári szószékekbe, erős vallási viszály tört ki a magyar és szász polgárság között. A szász papok azt kezdték bizonyítani, hogy a piaci templom az övék, a plebánus közülök választandó. A főtemplomot és az azzal járó jövedelmet akarták maguknak biztosítani. Dávid Ferenc ellen olyan nagy volt a haragjuk és ingerültségük, hogy 1568 elején (febr. 6.) halállal fenyegették. Az ügy végre a királyi törvényszék elé került, melynek döntése 1568 jun. 13-án hirdettetett ki. A döntés lényege az, hogy a templom használatát s az iskolában a tisztségek viselését megosztja: a plebánusi tisztt a két nemzet között közös: a szász plebánus után magyar, ezután szász következik. A főtemplom a magyar bíró hivataloskodása alatt a magyaroké, szász bíró idejében a szászoké. Így osztatik meg az iskola is: magyar rektor után szász következik, szász után magyar. Magyar rektornak legyen szász lektora, szásznak magyar. A templomhoz tartozó vagyon szintén közös. A királyi törvényszék e döntése nagyfontosságú. Mert, ha egy az egyházközség és ennek vagyona oszthatatlan, ha közös a templom, akkor nem lehet külön egyház. A szászok „kénytelen-kelletlen” — mondja Pokoly — unitáriusok lettek, mert nem akartak mindent elveszíteni. Heltai sokáig vonakodott, de 1569-ben megbánva „vastag tévedéseit”, unitáriussá lett s újból elfoglalta lelkészi állását az év második felében. Ezzel a kolozsvári egyház elveszítvén kálvinista jellegét, teljesen unitáriussá lett. S minthogy ez a változás a királyi törvényszék 1568 jun. 13-i döntésében nyert alapot, az 1568 ik évet lehet és kell a kolozsvári unitárius egyházközség keletkezési évének tekintenünk

Mi történt azalatt az iskolában, míg ezek az események künn a város egyházi életében végbementek?

1564 máj. 22-én — tehát akkor, mikor Dávid Ferenc lelkét az egy Isten eszméje nyugtalanítani kezdette — a városi tanács Egri Lukács ajánlatára *Szikszai Fabricius Balázst* bizta meg rektornak. Fabricius Kolozsvárra jövéen, a kor szokása szerint a plebánus asztalánál étkezett. Itt naponként értesült Dávid Ferenc lelke forrongásáról s napirenden lehettek a viták kezdetben magánkörben, később mind szélesebb körökben s olyan szenvedélyesen, hogy a rektor elfiltotta tanítványát az új tartalmú predikációk hallgatásá-

tól. Fabricius 1565 jun. 18-én igen szép költeményt írt Titus kolozsvári lelkész menyegzőjére, aki őt igen szerette. Ugyanez év dec. 1-én előszót írt a Heltai által kiadott, Mátyás király történetét tárgyaló, műhöz. Látszik már ebből is, hogy a Dávid-ellenesekkel tartott. Ez a Fabricius Soltész¹ szerint Dávid „helytelen véleményét felfedezvén, az igazságnak egy nagy polgári gyülekezet előtt diadalt szerzett.” Dávid Ferenc ugyanis nyíltan megvádolta a rektort s a polgárságra app állt. A hallgatóság és tanulótság véleménye megszolgált. A tanulók egy része állhatatos maradt rektora mellett, de nagy volt azoknak a száma is, akik a templomba jártak s a plebánust követték.

Pokoly (id. m. I. 184 s. köv. l.) így írja le Fabricius esetét: „Az egyháziak között fennforgó ellentétéről tud az egész város. És mikor a rektor sok unszolásra megígéri, hogy végig fogja hallgatni a püspök prédikációját, a hír gyorsan elterjed a polgárság között és zűfálásig telik meg a nagytemplom. A templomozás után összegyülekezik az egész város színe-java, hogy hallja a tudós rektor véleményét, mely lesújtó a püspökre nézve. A polgárság örvendve mond köszönetet a rektornak, hogy hitőknek oly ékesszólóan védelmükre kelt.

Majd az iskolára veti magát a püspök. A tanítványokat el akarja csábítani a mestertől. A rektor elszántan védi tanítványait. De 3 ifjú megtántorodik. Szikszai és Amicián Titusz kezét fogva állnak sorompóba, hogy a veszedelem tovább ne terjedjen. Ez a 3 ifjú most már az iskolát és igazgatóját mindenféle rágalommal igyekszik befeketíteni. Fabricius megunván a folytonos zaklatást egy évi terhes működés után odahagyta Kolozsvárt s visszatért korábbi otthonába“.

Ebben a színes elbeszélésben csak az nem érthető, hogy a Dávid Ferencet lesújtó eredményű vita hogyan eredményezte a Fabricius távozását? Soltész így ad feleletet e kérdésre: Fabricius „hogy ne hallaná az Isten fia ellen szórt iszonyú káromlásokat, elhagyta Erdélyt és visszatért a sárospataki gimnáziumba Perényi Gábor főúr pártfogása alá, hogy a sokkal békésebb tartományban messze az eretnekek lázasztó és istente'len izgatásától: mintegy vihar után révpartot találva az ifjúság tanítására szentelje életét.” Fabricius

¹ A sárospataki főiskola tanárainak életrajza. Sárospataki füzetek. 1864

1564 májusától 1566 végéig, tehát két évig — Pokoly tévesen ir egyet — volt igazgató.

Utódja *Károlyi Péter* 1566 végétől 1568 márciusáig. Dávid Ferenc vitája az új igazgatóval is folytatódott, minek vége szintén az lett, mint Fabriciusnál láttuk, hogy Károlynak távoznia kellett Kolozsvárról. Jakab Elek Lampe alapján így beszéli el e vitát: Károlyi a görög és a görög nyelv mellett, mint igazgató a hittannak is tanára volt. Dávid, mint plebános, püspök és iskolai felügyelő egy alkalommal megjelent az előadásán. A tanítás tárgya az egy igaz Isten volt. Károlyi, mint kálvini trinitárius úgy adta elő hogy az Istent, mint állatjában (lényegében) egyet, személyében hármat kell imádni. Dávid ellene mondott e magyarázatnak s úgy igazította ki, hogy az Isten lélek, lélekben kell őt imádni. És magyarázatát így végezte: „ha te a Szentírás szavainak ezen helyes értelmét nem követed, szükségképen hipostasisaid hívésében és a háromistentvallók véleményében kell megmaradnod.“ Ez volt az a szikra — mondja Jakab Elek — amely 15 esztendőnél tovább tartotta lázban Erdély szellemeit és rázkódásban földjét, mely elhatott nyugaton Genfig és Wittenbergig, északon Krakkóig. Ez volt az, ami Tetzl és Luther között a bűnbocsátó cédulák osztogatása.

Károlyi sietve értesítette Meliust Dávid Ferenc „új tévelygéseiről“ s az iskola éléről Váradra távozott. 1568 márciusában már mint váradai tanár vett részt a gyulafehérvári vitában.

A főiskola igazgatását most Dávid Ferenc vette át s maga mellé vevén segítségül Basiliust, az iskolát most már saját elvei szerint vezette s a hittant saját felfogása szerint adta, vagy adatta elő. Dávid Ferenc igazgatói működéséről nem maradt fenn semmi feljegyzés. De ha reformátori működését, újításokra vágyó, soha nem nyugvó szellemét tekintjük, bizvást következtethetjük, hogy szellemi bélyegét rányomta az iskola életére és tanítványai lelkét szuggesztív módon hatása alatt tarthatta. Másfelől azonban tudjuk, hogy ő püspöki, plebánusi, udvari papi tisztjeivel, reformeszméi ki-termelésével, állandó terjesztésével és védelmezésével túlságosan el volt foglalva, hogy sem teljes és osztatlan munkaerejével az iskolának szentelhetette volna életét. Ez az oka, hogy segítséget vesz maga mellé. De azért gondja volt arra, hogy az iskola sorsa tanárok képzése útján biztosítva legyen. Részben saját költségén egy Theo-

bald nevű ifjút küldött külföldre kiképzetés végett. Tanácsára pedig a fejedelem Hunyadi Demetert küldte külföldre.

Az unitáriussá lett főiskola hajója azonban még ezután is az igazgatók gyakori változása miatt sok bizonytalanság között hányódott. Nem tudom az okát, miért, valószínűleg Dávid Ferencnek más ügyekkel való túlságos elfoglaltsága miatt, a városi tanács az iskola rektorául 1570 évben Félegyházi Tamást alkalmazta. Ez a tudós férfi Debreczenben született, Krakkóban, Boroszlóban, Odera melletti Frankfurtban és Wittenbergben tanult. Hazajövén 1567-ben Turon volt tanító, 1568-ban Debreczenbe hívták meg. De itt csak 2 évig működött s azután Kolozsvárra került. A debreczeni ifjúság annyira ragaszkodott igazgatójához, hogy sokan követték Erdélybe s rövid egyévi rektorsága alatt is nagyszámú ifjúságot gyűjtött az iskolába. Itteni igazgatóságának hiteles bizonyítéka az a latin munka, melyet emlékére 1586-ban Gyulai János debreczeni igazgató adott ki (Szabó Károly, Régi Magyar Könyvtár II. 53). Ez év alatt „a debreczeni tanoda úgyszólván elhagyottan állott, minélfogva a debreceni tanács mindent megtett, hogy visszanyerje“. Ez sikerült is s 1571/72-ben ismét a debreczeni iskola élére áll, míg Melius halála után 1573 elején lelkésszé választott. Kanyaró úgy sejtí, hogy idejövetele összefüggésben van a váradi disputációt követő eseményekkel s egy év múlva hazatérése János Zsigmond halálával beállott változásokkal. Azt a gondolatát azonban, hogy Félegyházit Melius szelleme üzte volna el deákjaival együtt Kolozsvárra, nem támogatja semmi érveléssel s visszatérése sem igazolja.

Utána Sommer János, a nagyhirű humanista költő és tudós következett igazgatónak, akire Dávid Ferenc, mint vejére s hitlan kérdésekben vele egyetértő rokon lélekre megnyugvással bízhatta a főiskola vezetését.

És ezzel be is fejezem előadásomat. Az előadottak alapján most már felelhetünk arra a kérdésre, hogy mikor lett az óvári protestáns főiskola unitáriussá? Ha Károlyi távozását 1568 elejére tesszük, akkor azt mondhatjuk, hogy ez időtől fogva van biztosítva az iskola unitárius jellege és így megállapíthatjuk, hogy a múlt iskola, év második, illetőleg a jelen iskolai év első felében egy ritka alkalmat szalasztottunk el: megünnepelhattük volna kollégiumunk 365 esztendő évfordulóját.

Dr. Gál Kelemen

A tanulóifjúság hangjának helyes használatáról.¹

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Szeretett Ifjúság!

Beiktatásomra olyan témát akartam választani, ami amellett, hogy szakmámhoz, a fül-orr-gégészethez tartozik, érdekelje a jelenlő közönséget, a tanári kart, a teológia és gimnázium ifjúságát.

Tekintetbe vettem, hogy a tanárok s még inkább a papok működési köre főképen hangjuk használatához van kötve s a tanulóifjúság, míg az iskolát látogatja, tudásáról, előhaladásáról, képességéről is elsősorban feleléssel, előadással számol be s azután is sokan lesznek közülük, akik hangjukra lesznek utalva.

Elismerem, hogy a prédikációknak, előadásoknak, feleleteknek a tartalma az igazán lényeges dolog. Azonban a helyes hang alkalmazása is fontos, mert attól függ, hogy valaki megerőltetés és fáradság nélkül húzamosabban beszélni tudjon s hangja elég erős legyen, hogy a hallgatósága minden szavát a nagy terem legutolsó padjaiban is jól megérthesse.

Azt hiszem, Önök közül is sokan azt gondolják, hogy a hang, mint Isten adománya, egyik embernél erősebb, másiknál gyengébb, egyiknél kitartóbb, másiknál könnyen fátyolossá váló s ebbe bele kell nyugodni, mint abba, hogy valakinek a természet sasorrot vagy pisze, illetve másalakú orrot adott.

Tudásunk azonban az utóbbi időben sok tekintetben nagyot fejlődött; az orvosi tudomány fejlődése révén ma már nemcsak a sasorrból tudunk kívánatra pisztét formálni, de a hangra vonatkozó élettani ismereteink is annyira haladtak, hogy ha a szervezet egyéb-

¹ Felolvasás Kolozsvárt, 1934. április 29-én tartott koll. felügyelőgondnoki beiktató ünnepélyen.

ként ép, a gyenge, könnyen fáradó üres hang megfelelő gyakorlással és kezeléssel többnyire az egész termet betöltő, kitarító, öblös hanggá fejleszthető.

Minthogy a hang hibás használata s abból származó bajok legnagyobb része már a gyermek- vagy kamasz-, tehát az iskoláskorból származik, úgy hiszem, ez a hely a legalkalmasabb, hogy róluk beszéljek. Jelen előadásommal arra törekszem, hogy némi betekintést próbáljak adni a hangra vonatkozó dolgok ismeretébe.

A csecsemő mindjárt világrajöveletekor többféle hangot tud rendszerint adni. Síró, gügyögő, brunmogó, visító hangot, amik között az átmenet teljesen hiányzik. Az alaphangja az újszülöttnak azonban 1—2 félhangnál alig több. Ez a hangterjedelem a gyermekkoron át fokozatosan szélesedik felfelé és lefelé, a hangváltozás koráig.

Ezen az alaphangon kívül a gyermekeknél rendszerint még megtalálhatók a mélyebb mellhangok, a magasabb fejhangok és a legmagasabb sipoló vagy sikoltó hangok. A beszédhang azonban csak akkor jó, ha az az alaphangon történik, és pedig az alaphang legmélyebb hangjaihoz közel. Ha kétely merül fel, hogy melyek tulajdonképpen az alaphangok valakinél, megfigyeljük, amikor az illető köhög, vagy mesterségesen köhögésre ingereljük. A köhögési hang megfelel az alaphangnak s ekörül a hang körül kell a gyermeket is beszédre szoktatni. Normálisan fejlődött gyermeknél a fentemlített összes hangok rendszerint megvannak, néha hiányozhatnak a mellhangok, ritkán ez van meg és hiányzik az alaphang, a fejhang gyakrabban nincs meg. Azonban ezek valamelyikének is a hiánya már bizonyos rendellenességre mutat. A kamaszkor felé a mellhangok nagyobb számuak lesznek.

A hangváltozás rendkívül fontos szerepet játszik a beszédhang későbbi egészséges vagy beteg² kifejlődésében. Fiuknál rendszerint 14 és 19 éves kor határain belül szokott megtörténni, leányoknál valamivel hamarabb. Fiuknál a hang egy egész oktávával mélyül, — rendszerint A—d vagy e-ig, leányoknál azonban csak egy terccel mélyül a—d¹—e¹-ig. Melegebb éghajlat alatt ez a változás hamarabb következik be, éppogy, mint a testi kifejlődés. A hangváltozásnál a gégében nagy átalakulások mennek végbe, a hangszalag aránylag rövid idő alatt meghosszabbodik, az egész gége nagyobb lesz, aminek jeléül fiuknál az ádámcsutka jelenik meg. Ez a nagy válto-

zás nem zajlik le többnyire anélkül, hogy a gége különböző részén változó jellegű vérbőségek, duzzadások ne jelentkezzenek s a hang használatánál fáradás jelei, fájdalom tünetei ne mutatkoznának. Ezek az elváltozások gégehurut tüneteire emlékeztetnek, de azért hiba volna a gégét ilyenkor hurut ellen kezelni, mivel mindez természetes jelenség.

Ami a hangot egyébképpen illeti, három izomcsoport munkájából keletkezik, ezek: a gégeizmok, lélekzöizmok és az articulációs, vagy más szóval nyelvgarat-, légyszájpadlás-izmok.

I. A *hangszalagnak* vannak belső és külső izmai, mik a hangszalagokat kifeszítik vagy lazítják.

Az úgynevezett gége vagy torok- és *mellhangoknál a belső izmok* működnek, míg a külső izmok a két hangszalagot, azoknak két végén rögzítve tartják. Ezek a belső izmok szabályosan ismétlődő megfeszülésükkel vagy meglazulásukkal a hangszalagot vékonyítják vagy vastagítják, úgy hogy a hangszalagoknak egymásfelé néző belső szélei másodpercenként sokszor összeérnek és eltávolodnak.

Ez által a mozgás által a hangszalagok közti rés, amin át a levegő a tüdőből a száj felé áramlik, ritmikusan megkeskenyedik vagy megszélesedik s így a rajta keresztül haladó légoszlopot szabályszerű időközökben ritkítja vagy sűríti. Így keletkeznek a levegőben tovaaterjedő hanghullámok.

A tiszta *fejhangoknál* a hangszalagok belső izma mozdulatlan, bizonyos egyforma tónusban van, itt a tulajdonképpeni munkát a *külső izmok* végzik. Ezeknek a munkáját úgy kell elképzelnünk, mint amikor két egymás mellett levő gumiszalagot kihúznak és visszaeresztenek; a hangszalagok is úgy vékonyodnak vagy vastagodnak, de széleik egymást nem érintik.

Összefoglalva tehát a hangszalagok izmainak munkájáról mondtakat: a két hangszalag úgy működik, mint két gumiszalag, amiben izom van s amit kívülről is izom húz meg, vagy lazít meg.

A rendes beszédnél többnyire az úgynevezett torok- vagy mellhangot használjuk. A hangszalagot a legkisebb légáram is megmozgatja s ezért itt a hangszalagok saját, belső izmának a működése a legfontosabb, a kiáramló levegő mennyisége másodrangú szerepet játszik.

A *fejhangoknál* azonban, amint említettem, állandó rés van a hangszalagok közt, kis levegő azokat nem mozgathatja meg tehát,

ezért itt a külső izmok működése mellett a levegőnek is nagy fontossága van.

Általában háromféle légzést különböztetünk meg: mell-, hasi- és kevert légzést. A rendes társalgó beszélgetésnél körülbelül mindegy, hogy ki milyen légző típussal lélegzik. Éneklésnél, szónoklásnál azonban a hasi légzésnek okvetlenül fontos szerep jut. *Előnye*, hogy *könnyebben* szabályozható, mint a másik kettő. A mellüreget lefelé *tágítja*, miáltal a hang, a mell rezonanciája is nagyobb lesz s hogy ilyen módon lélegzelve *tartalékolni* lehet a levegőt.

Egy ismert élettani szabály szerint a hang magassága a hangszallag feszültségétől és a kiáramló levegő nyomásától függ. Tehát egy bizonyos hangmagasság megtartásánál minél kisebb a kiáramló levegő nyomása, annál inkább kell feszülniök a hangszallagizmoknak s minél nagyobb az említett légnyomás, annál kevésbé kell feszülniök.

Különösen a szabálytalan kilégzés ró nagy feladatot a gégeizmokra, mert — az említettekben könnyen érthetően, a gégeizmok működésének kell ellensúlyoznia a légzés minden kis változását.

A helyes hasi légzéssel kapjuk a legtöbb levegőt s azt a legjobban is tudjuk szabályozni, úgy hogy a géget jórészt felszabadítjuk ettől a munkától. Ilyenkor a gége az egyenletesen és szabályosan kiáramló levegőoszlopon szabadon lebeg s a hang létrejön a légoszlop kiáramlása közben. A gége felett levő izmok el vannak lazulva s ezért a gége legalább helyzetébe ereszkedik le.

A szabadon lebegő gégeizmokkal ilyenkor azt csinálhatja az énekes, amit akar. Ezért lehet az igazi jó énekest könnyen megérteni.

Össze lehet hasonlítani a dolgot a lovaglással: Egy rossz lovas összeszorítja minden izmát, feszesen, mereven, ijedten. mondhatni görcsösen kapaszkodik nyergéhez s ennek az óriási izom megfeszítésének dacára sem ül biztosan a nyergében, alig tudná megkockáztatni, hogy valakinek kalaplevéve köszönjön vagy cigarettára gyújtson.

A jó lovas pedig könnyen ül a nyeregben, izmainak megfeszítése nélkül s nemcsak a ló különböző, sokszor váratlan mozgásait képes ellensúlyozni, hanem egyéb, a lovagláshoz szorosan nem tartozó mozgásokat is tud végezni.

Igy a rosszul éneklő is, gégeizmait összeszorítva igyekszik

kipótolni azt, amit a légzés elmulasztott, a gége el van foglalva az éneklő hang szabályozásával. Ennek természetes következménye, hogy a gége a neki szokatlan, túlerős munkától hamarosan elfárad, a beszédhang megalkotásában is csak tökéletlenül vehet részt. Ezért nem értjük meg a hibásan énekőt.

A jó énekes gégeje ellenben az erőteljesen kiáramló levegőoszlopon szabadon, mélyen lent ül. Artikulációs izmai az éneklésnél nem éven felhasználva, szabadon vannak munkára kész állapotban, a szövegkiejtésre felhasználhatók.

A szöveg kiejtésében a gégeizmoknak segítségére jön az artikulációs izmok csoportja, vagyis a nyelv, garat- és a légyszájpadlás izmai. Így jöhet létre csak a helyes éneklő-, vagy beszédhang, a hangszalag és gége izmainak, a lélegző izmoknak s az artikulációs beszédhangizmoknak célszerű együttműködése által.

A lélegzéssel kapcsolatban még meg kell említenem — mielőtt tovább haladnánk, — hogy a rendes légzés nyugalmi állapotunkban, alvás közben főképen az orron át történjék; éneklés és beszéd közben azonban a száji légzés is kívánatos. A száji légzés nagy előnye ilyenkor az orrlégzés fölött éppen abban rejlik, hogy a nagyobb szájnnyíláson keresztül a szükséges levegőmennyiség hamarabb áthalad.

Az elmondottak során futólag megemlítettem a két fontosabb emberi hangot — a *fej* és *mellhangot*.

A *fejhang* tisztán nem használható, mert az ilyen beszéd végül nevetségbe fulladna.

A *tiszta torokhang* fárasztó, a gégét megerőlteti, kifárasztja. Van azonban mégis sok énekes és különösen szónok, aki torokhanggal énekel, vagy beszél. Az ilyen ember nem fogja megérteni, hogy miért kell neki annyira erőlködni s mégsem hallják a terem minden részében. Hogy hallgatóival megértesse magát, egyre magasabb hangon beszél, kiabálni kezd, a hangja végül rikácsolóvá lesz, amely ahelyett, hogy a hallgatóságot magával ragadná, inkább visszatetszést szül. Holtra fárasztja magát, mert a hangszalag a magasabb hangokat aránylag rövidebb ideig bírja ki s a gége minden izma szükségképpen túl van feszítve.

Hiba, ha valaki csupán csak *mellrezonanciával* beszél, hangja olyan, mintha hordóból beszélne, hasonlít a mesebeli hegyi szellem hangjához.

Arról, hogy egy férfi gyermekkorából megmaradt vékony hangján, ugynevezett *fisztu'a* hangon társalog vagy szónokol, jobb ha nem is beszélünk.

Hogyan énekeljünk vagy beszéljünk tehát, hogy hangunk szingazdag, hajlékony, kellemes s emellett mégis erőteljes, érces legyen és viszonylag kevés fáradság mellett az egész termet betöltsé?

A tapasztalás megmutatta, hogy a gége akkor éri el a legnagyobb teljesítő képességet, ha ének- vagy beszédhangunk a *fejhang* és *mellhang egyenlő arányu keverékéből keletkezik*.

A *kevert hang* lényegét és nagyfontosságát tulajdonképpen *Caruso* óta ismerik; az *Ő* hangjának tanulmányozásakor jutottak arra a meggyőződésre, hogy *Caruso* a fej- és mellhangot kb. 50 százalékra keveri.

Hiszen az emberi hang éppen ezért a legkellemesebb az összes zenei hangok között, mert benne az alaphang mellett a legtöbb mellékhang található fel s az alaphangot mellékhangjaival való keveredése teszi teljessé, szingazdaggá, hajlékonnyá. Egy sip hangja ahol az alaphangot semmi mellékhang nem kíséri. bármily precízül adjon is vissza egy melódiát, sérti a fülünket.

A keverés tehát *szükséges* egyfelől azért, mert általa az alaphangot kísérő mellékhangok száma megsokszorozódik s a hang szingazdaggá lesz, másfelől pedig a mellhang éppen a keverés által nyer rezonáns felületet, mintegy áttevődik az arcra és fejre s annak egész felületéről szabadon terjednek szét a hanghullámok a levegőben.

Igy a hangoknak nemcsak színe, hajlékonysága és hatása lesz *kellemesebb* hanem *vivítereje is fokozódik*; az éneklő-, vagy beszélőnek kevesebb fáradságával képes az egész termet betölteni.

A tulajdonképpeni kevert hangnak kiindulópontja a *has*. A helyes hasi légzés alkalmazásával innen fölfelé tör s az orrgyökre ütődve, kihelyeződik az arcfelületre, hogy szétáradjon a terem minden zugába. A hasat úgy kell szorítani ilyenkor, hogy — amint *Steiner* bécsi professzor mondja gyakran énekes pácienseinek — eszünkbe idézze a „harter Stuhl“-nak („kemény szék“) nevezett, nem éppen kellemes állapotunkat.

Fölvethetjük azt a kérdést, hogy a kevert hang vajjon a gégében keletkezik-e, vagy pedig közönséges torokhang, aminek utólag adunk orr-rezonanciát? Általánosan elfogadott vélemény az, hogy ez olyan hang, amelyik speciálisan úgy keletkezik a gégében, hogy

alkalmas legyen orr rezonanciára. Torokhangból sohasem lesz kevert hang, legfennebb csak dűnnyögő hang, ha azt az orra kivezetjük.

Hogyan történjék tehát a keverés? Ezt megmagyarázni sokkal nehezebb, mint megmutatni. Ki lehet például indulni a mellhangból (ez a kiindulási mód a nehezebb). Egyik berlini iskola hívei a fejhangból indulnak ki s a kiindulási hangot egyrészt az orrgyökre, azon át az egész arcra kivetítik, másrészt pedig igyekeznek annak mellrezonanciát is adni.

A keverés, ahhoz értő segítsége mellett, rendesen elég hamar sikerül. Nehezebb azonban az egyszer már megpróbált kevert hangot állandóan alkalmazni. Ez pedig csak úgy sikerülhet, ha a hangkeverést hosszas, rendszeres begyakorlás által magunkévá tettük, úgy, hogy az önként magától jöjjön.

Ennyit a gyermekhang egészséges fejlődéséről és általában a hang keletkezéséről és élettanáról. Most térjünk át a gyermekkorban mutatókozó hangzavarokra.

Nadoleczny müncheni egyetemi tanár statisztikája szerint az iskolás gyermekek 41·6 százaléka idült rekedtségben szenved. Ez az ijesztően magas szám bizonyonnyal nálunk sem kisebb, valószínűleg még nagyobb. A rekedtség oka néha már a csecsemőkor sok hangos sírásban leli magyarázatát. Hibás azt hinni, hogyha a kis gyermek sokat ordít, azzal erősödik a hangja. A szakorvosok mind meg egyeznek abban, hogy a sok kiabálás már a legfiatalabb gyermekkorban is rendkívül káros lehet. Minthogy a kis gyermek ordításának szinte mindig megvan az oka, igyekezzék az anya a gyermek tisztántartásával, rendszeres szoptatásával mindenképpen arra törekedni, hogy a gyermeke ne sokat sirjon. Ami áll a csecsemőkorra, az áll az azutáni korra és az iskolás gyermekekre is. A nagy hancurozás, túlsok ordítózás később is nagyon ártalmas, épp úgy az iskolában a kiabálva, magas hangon és túlságosan hangsúlyozva történő felelés. Ezenkívül a felső légutak hurutja főképp kanyaró, influenza, szamárköhögéssel kapcsolatban, orrbeduglások és garatmandula megnagyobbodások játszanak szerepet a rekedtség előidőzésében. Néha vannak komolyabb megbetegedések is (tuberkulózis, papilloma stb.), de ezek már alapos orvosi kezelést igényelnek s megbetegedési százalékuk szerencsére kicsi. Nagyon káros a hallható belélegzés és még inkább a belélegzés alatt való beszélés. Néha a gyermekek valamely betegségükke

kapcsolatosan rekedtté vált hangjukat hibásan, a betegség elmúlása után mondhatni rossz szokásból tovább is rekedten használják. Ezen könnyű segíteni, ha a hiba okára idejében rájönnek, ha azonban a gyermek túlsokáig használta hibásan a hangját s mintegy megszokásává vált, a hang helyes útra térítése néha a szakorvosnak is hosszabb fáradtságába kerül.

Az említett okok mind előidézhetik, hogy a hangszalag nyálkahártyája megduzzad és rendszerint a rezgőszél közepén kis ráncot, úgynevezett hangszalag-csomócskát képez. Ezt a kis ráncot nagy hiba volna, ha az orvos lecsipné, rendszerint a hang megfelelő kímélésével, vagy egészséges használatával, esetleg a hangváltózáskor el szokott mulni.

Az iskolás gyermekek hangbántalmainak legnagyobb száma a hangváltozás zavaraiából származik. Ilyenkor a fistulahang könnyen átcsap szokatlan mély hangba, rekedtség, hangtalanság léphet fel fiuknál és ritkábban leányoknál. A 13. évtől 15-ig nő azoknak az iskolásoknak száma, akik énekelni nem tudnak, még a 40 százalékot is eléri, majd 19 éves korukig ritkábbá válik. Mutatkozhatik a zavar abban, hogy a hangváltozás évekig elhúzódik, vagy a fistulahang megmarad, néha leányoknál mutatkozik kórosan olyan nagy hangváltozás, mint amilyen fiuknál szokott lenni, végül a hangváltozás folyamatán a gyermek nem esik át kellő módon, csak félig-meddig. Ha ilyen jelenségek mutatkoznak, azokon segíteni kell minél előbb. Legjobb ilyenkor, ha a gyermeket az iskolai énekléstől felmentik. Gyakoroltatni kell a rendes hangfekvésben, azaz a mélyhangon való beszédet. Ez alól csak az kivétel, ha a leányoknál éppen a túlmély hangjukban áll a bántalom. Ha nehezen megy a kellő hang eltalálása, néha sugásból kiindulva, halk hangon át próbáltatjuk a mélyhangokat megkapni, a gégeére két oldalról vagy előlről gyakorolt nyomással is kísérletezve, vagy a fennebb említett köhöggetéshez folyamodunk. Ha a helyes hangot eltalálta a gyermek, a beszéd és olvasási gyakorlatnál ügyelni kell, hogy egy hangmagasságon maradjon és a kilégzés lehetőleg hosszú legyen. Szakorvosoknak még rendelkezésükre szoktak állani a beszéd- és énekhanggal harmonikusan működő massaló és elektromos készülékek is, hogy a hangot a helyes rezgésbe kényszerítsék.

Az észrevétlenül, tökéletlenül, tehát teljesen végbe nem ment hangváltozásból származik a legtöbb hangzavar, ami az ifjúkorból

a felnőtt korba átmegy. Ilyenkor a hang mérsékelt használatnál lehet az tiszta, ezért nevezik ezt a hangváltozási zavar rejtett formájának. Már aránylag kisebb igénybevételnél azonban a hang felmondja a szolgálatot, erőtlen, tompa, majd rekedt, fájdalom: s lesz, a legkisebb hűés vagy izgalom is hasonló jelenségeket vált ki. Igen gyakran a bántalmat összetévesztik gégeketarussal, de a hurutellenes kezelés semmi eredménnyel nem jár. A betegek maguk szinte mindig hurutnak tartják s alig akarják elhinni, hogy bántalmuk abból származik, hogy magasabb hangot használnak a kelletténél. Ha az ember rá is vezeti őket a helyes hangjukra, minthogy hibás hangjuk mintegy természetükké vált, nem akarják azt a szerintük természetellenes hangot jónak elfogadni, félnek, hogy mások előtt nevetségessé válnak. Hozzájárul még ehhez az is, hogy az illetőknek meglehetősen fáradtságukba kerül, hogy vissza ne zökkenjenek a hibás hangjukba. Mindezek miatt az orvosra nehéz és hosszás feladat vár az ilyen stádiumba jutottak gyógyításánál. A hangváltozás idejében ezeken sokkal könnyebben lehet segíteni, csak éppen észrevenni akkor aránylag nehéz, különösen ha a tanuló, szülő, tanár vagy iskolaorvos figyelme nincs arra felhíva.

Természetesen olyan felnőtteknél is, akik a hangváltozáson kellő módon átестek, káros a magas hangon, kemény kezdettel és hibás technikával való beszéd, továbbá a rossz légzés, különösen a hangos belégzés. Ezek a rossz szokások azonban aránylag könnyen leküzdhetők.

Másképp áll a dolog azonban, ha nem rossz szokás, vagy a hangátalakulásában mutatkozó zavar okozza a hangbántalmat, hanem tényleges betegségi elváltozás, vagy hangműködési bántalom. Ilyenkor leszoktatással semmire sem lehet menni.

Általában szeretné az ember, ha soha orvosra szüksége nem volna, de a legmesszebbmenő ovatosság s a higiénia szabályainak legszigorubb alkalmazása mellett is előfordul, hogy *megbetegedünk*. Áll ez a dolog nem csak testünk, szervezetünk állapotára, hanem hangunkéra is.

Valaki egyszerre észreveszi, hogy nem beszél olyan könnyen, mint régen. Míg előbb, ha beszélt, nem is érezte, most már az kellemetlen feszülési érzéssel jár a nyak két oldalán; ez az érzés később átalakul fájdalommá.

Először a halk hangon való beszédnél mutatkozik a nehézség:

a hang megtörik ; későbbben előfordul ez más hangokkal is. Ez az állapot sokszor észrevétlenül áll be, máskor megelőzi valami olyan, amiről a beteg vagy énekes saját magának is számot tud adni.

Ennek oka az, hogy a szonoklás szabályainak valamelyikét nem tartotta be, sokat beszélt vagy énekelt füstös, poros levegőjű helyiségekben, vagy éjszakázott, kimerítette magát rendetlen életmóddal. Esetleg egy alkalommal kifáradva, indispozícióval küzdve, vagy hurutus állapotban szerepelt s azóta észleli, hogy a hangja nem a régi, valami történt ve'e.

Ez az állapot előfordul különösen olyanoknál, akik hivatásuknál fogva kénytelenek a beszédhangjukat túlságos mértékben igénybe venni

Papok, tanítók, bírák, ügyvédek, közéleti férfiak észreveszik, hogy hangjuk egy idő óta tompa, erőtlén, fátyolozott. Később már valóssággal fáj nekik a beszéd, hangjuk rikácsolóvá lesz.

Az ilyen beteg előbb vagy utóbb — nálunk sajnos inkább utóbb, mint előbb — felkeresi a gégeorvost, aki az esetek egy részében megállapít valami tényleg létező *mechanikus* gátlást, a hang képzésében, vagy tovavezetésében. Beteges elváltozásokat a légutakban, tüdőben, mellhártyában, toroknál, mandulákban, orrban vagy más ezekkel összefüggésben levő szervben.

Az esetek egy másik részében pedig konstatálja a hangképzésben közreműködő izmok gyengeségét, általános gyengeségből, vagy más betegségből kifolyólag.

A bajokat úgy az egyik, mint a másik esetben megtalálva, gyógykezelésünk annak megszüntetésére irányul.

Elég gyakran előfordul azonban, hogy a hozzánk forduló betegeknek sem szervezetében, sem gégejében semminemű alaki elváltozást nem találunk s hangja mégis megváltozott, elerőtlenedett, fátyolozottá lett, elromlott.

Ezekre az esetekre lehet rámondani, hogy a hang betegegett meg a szónak legszorosabb értelmében. Szervi elváltozások nincsenek, hanem a gégeizmok kimerültek, azoknak beidegzésében támadtak mélyreható elváltozások, amik nem láthatók, csak az általuk okozott beteges szimptomákból ítélhetők meg (Phonasthenia).

Hogyan betegedhetik meg a hang, kérdezhetné közülünk valaki anélkül, hogy annak valami látható jele támadjon a hangadó szervek valamelyikében? A kérdésre példával válaszolok, amiből

meg fogjuk érteni, nemcsak a hang kimerülés mikéntjét, hanem utmutatást nyerünk a kezelésre vonatkozóan is.

Egy bohóc gyönyörű bukfenceket tud vetni a fején keresztül a levegőben anélkül, hogy keze a földet érintené. Egyszer azonban megtörtént vele, hogy bukfencezés közben, vagy talán közvetlenül előtte a lába megrándult, a bukfenc nem sikerült. Ettől a pillanattól kezdve hiába próbálta, nem sikerült többé mutatványa, ugrás előtt mindig megtorpant, vagy ha mégis reászánta magát, visszasett. Azonban a clown-noknak vannak tréneik.

Tréneve vette kezébe a dolgot s a bohóc megpróbálta az ő segítségével megcsinálni a fordulást. A tréner először úgy alátámasztotta őt ugrása közben, hogy semmiképen sem eshetett le. A gyakorlatot sokszor megismételték, a segítség egyre kevesebb lett, egyszer pedig csak éppen odatartotta a kezét, amikor a bohóc ugrott anélkül, hogy tényleg segítenie kellett volna, aztán pedig ez is feleslegessé vált, a clown újra tudott bukfencezni.

Ha össze lehet hasonlítani a clown esetét a fennebb említett szónokéval vagy énekesével, biztosíthatom Önöket, hogy teljesen ugyanolyan izombeidegzési zavarról van szó mind a két esetben, ugy a kezelési eljárás is nyilvánvaló.

A gyakorlat beigazolta a feltevést, az első dolog ilyen esetekben az énekes alaphangjának kikeresése (pl. köhögtetéssel). Ha az alaphang megvan, rendszeres skálagyakorlatokat végeztetünk betegünkkel, miközben külön e célra készített elektromos gépek segítségével az izmokat segítjük. A hang javulásával a segítség mind kisebbfokú lesz, majd pedig feleslegessé válik.

*

Végül minthogy minket e helyen főképen az iskolai rekedtség érdekel, foglaljuk még egyszer össze annak tekintetbe vehető okait: úgy, amint azt Nadoleczny kiváló könyvében teszi: 1. Karének, ha egy órán keresztül a gyermek inkább ordít, mint énekel. 2. A hangterjedelem túlhajtása olyan énekek begyakoroltásával, ami a gyermekek átlagos hangterjedelmét nem veszi figyelembe. 3. A nemi fejlődéskor való énekeltetés, főképen leányoknál. 4. A természetellenes igen hangos, magas, erősen hangsúlyozott, keményen beindított iskolai beszédmodor. Flatau és Guttmann kötelességnek tartaná a gyermekhangot már az első iskolai években is kellő gondossággal

és szaktudással minden erőltetéstől megkímélni. Fontosnak tartanak, hogy a tanító, a tanár a beszéd- és ének-egészségügyben kellőképpen legyen képezve. Igyekezzenek már az óvodákban és az elemiben az olvasási gyakorlatok megkezdése előtt a gyermekeket lehetőleg helyes beszédre szoktatni, felhasználtatva a gyermek halló, látó és tapintó érzékeit arra, hogy a tiszta és helyes beszédet megtanulják. Légzési-, hang- és beszédgyakorlatokat kell, hogy végeztesse és igyekezzenek a felmerülő beszéd- és hanghibákat idejében kiküszöbölni. Olvasási gyakorlatoknál a levegő helyes beosztására gondot fordítsanak, a magas hangon kiabálva, vagy hadarva való felelési módot ne tűrjék meg. Az iskolai éneklésnél nem szabad mindjárt karénekekkel kezdeni, az énektanár egyenként foglalkozzék először a gyermekkel, illetve kisebb csoportokban, ezáltal megismeri hangterjedelmüket, hogy annak megfelelő énekeket választhasson ki. És így egy-egy csoportra kevesebb idő, de több figyelem jutva, elkerülhető a túlhosszú és túlerős éneklés káros hatása. A nemi fejlődés hangjelenségeit is kell, hogy ismerje és tekintetbe vegye az énektanár, leányoknak az első menstruációk időszakában semmiesetre sem szabad, hogy énekeljenek.

Az iskolás gyermekek hangjaival való foglalkozás sok figyelmet, tudást és kitartást kíván a tanító, a tanár, a szülő és az orvos részéről egyaránt. A gyermekek egészséges hangjában azonban ez a fáradtság megkapja a jutalmát!

Dr. Gyergyay Árpád.

Az újszövetség szolgálói.

(Lelkészszentelés alkalmával Székelykeresztyron 1934. szeptember hó 2-án mondott egyházi beszéd)

Alapige: II. Kor. 3. r. 5—6. v. „A mi alkalmasok voltunk az Istentől var, aki alkalmasakká tett minket arra, hogy az *újszövetség szolgálói* legyünk, nem betű, hanem léleké, mert a betű megö, a lélek pedig megelevenit.“

Ebben a szélsőséges vizeken evező világban a lelkipásztori munkát és hivatást illetőleg is egymással homlokegyenest ellenkező kétféle felfogás uralja a lelkeket. Egyik oldalon vannak azok a színvakok, akik az életnek csak anyagi oldalát látják s az anyagvilágon nem tudnak fölülemelkedni. Mint a törtszárnyú madár, állandóan a földön, a porban vergődnek. Nincsen lelki szemük, melynek röntgensugara a külső burkolatokat áttörve, a dolgok és események lényegéhez juthatnának. Ezért nincsenek „látásaik“. Hálójukat állandóan a felszínen tartják s mivel itt halat nem foghatnak, azt hiszik, hogy kihalt a tenger; mert nem látják benne az élőlényeknek ama csodálatos seregét, amelyek most vig kedvvel üzik ártatlan játékaikat, majd pedig véresen harcolják a létért való küzdelmeiket. Mivel így nem tudnak az élet igazi mélységeibe hatolni, nem is láthatják azokat a titkos erőket, azokat a csodálatos lelki hatalmakat, amelyek az életet megtermékenyítik, a történelmet irányítják s az emberi életnek célt, értelmet és értéket adnak.

A felszínen járó eme színvakok szerint a lelkipásztori munka és hivatás régen letűnt babonás időknek értéktelen maradványa, amelynek ma, a technika korában, a gazdasági kultúra századában, a törvény és a betű uralma idején, nincsen semmi értéke és jelen-

tősége. Szerintük a templomokat a világi kulturák központjává kell tenni. A szószékeket foglalják el a demagógok és politikai szónokok. Az orgonák áhítatot keltő búgását harsogja túl az éhező tömegek lármája. A biblia helyébe kerüljenek a törvénykönyvek. Az Urasztala körül alázatos és bűnbánó hívek helyett foglaljanak helyet a világ ama bölcsei, akik paragrafusokba szedik az élet törvényeit s így jelölik ki a történelem menetének útját. És a papok? Ők azok, akikre ma alkalmazni lehet az evangéliumi példázat királyának mondását: „Barátom, mi módon jöttél ide, holott nincsen menyegzői ruhád?” A pa'ást és reverenda alakuljon át munkásköpennyé. A pap vegyen kezébe kapát, kalapácsot, író tollat vagy festőecsetet. Ezekkel inkább szolgálhatja a jobb jövőt, mint az imádsággal és prédikációval. Ez a mai kornak egyik szélsőséges felfogása.

A másik, amely nem kevésbé káros és veszélyes az, amely a vallás helyébe a szertartást, a lelkiismeret helyébe a törvénykönyvet, a biblia helyébe a hitcikkeket s Isten helyébe a papot teszi. Itt újra meg újra megismétlődik az az eset, amely az Apostolok Cselekedeteinek írója szerint Lisztrában történt, hol a pogány bennszülöttek hallva Pálnak és apostoltársainak lelkes beszédeit és látva szép cselekedeteit, előttük leborulva, öntudatlan elragadtatásban kiáltották: „Az istenek jöttek közénk emberi ábrázatban” és áldozatot akartak nekik bemutatni. Az ilyen helyeken korlátlanul működik az emberi képzelődés s a való élettel nem számolva, misztikus, bűvös erővel ruházza fel a papot, aki köt és old égen és földön. Olyan, mint voltak a régi sámánok. Bűnöket bocsáthatnak, betegségeket gyógyíthatnak, veszélyeket és ellenséges elemeket távoltarthatnak. Tőlük függ az embernek nemcsak földi boldogsága, hanem mennyei üdvössége is. Itt a hit nem szárnyakat ad, mellyel az ember Istenhez emelkedhetik, hanem bilincs, amely az egyház betűjéhez köt. Ezen felfogás mellett a pap több, mint közönséges ember, sőt még az isteni hatalmat is túlszárnyalja, mert olyan dolgokat tulajdonítanak neki, amilyeneket a világkormányzó Isten bölcsesége sem engedne meg. Ez korunk másik szélsőséges felfogása.

E két felfogás közül valamelyik nem ragadott-e magával titeket, kedves szolgatársaim, akiket most kívánunk szent hivatalosokra ünnepélyesen felavatni? Ezt azért kérdem, mert lelketek nyugalma, munkátok sikere s jövőendő boldogságtok nagy mértékben attól függ, hogy minő fundamentumra építettetek. Fövényre vagy kősziklára.

Látva a világnak a lelkipásztori munka iránt való közönyét és érdektelenségét, nem nehezül-e lelketekre az az aggodalmas gondolat, hogy lehetetlen feladatra vállalkoztatok? Vagy pedig másfelől látva azt a babonás üszteletet, amellyel sokan a papi hivatalt körülrajongják, nem ragad-e magával az a gondolat, hogy minden egyéni érték nélkül a hivatal és palást megszerzése elégséges arra, hogy a világ részéről megkülönböztetett elbánásban részesüljete? Oh, mert jaj volna nektek, jaj az egyháznak, melynek szolgálatába állottatok, ha eme szélsőséges áramlatok közül bármelyik is magával sodorna! Milyen messzire esnétek attól a hivatástól, amelyre Isten alkalmassá tett s amelyet az evangélium alapján álló unitárius egyház vár tőletek, amelyet az alapige így fejez ki: „A mi alkalmasok voltunk Istentől van, aki alkalmasokká tett minket arra, hogy az *újszövetség szolgálói* legyünk, nem betűé, hanem léleké, mert a betű megöl, lélek az, ami megelevenít“. Igenis, az unitárius lelkésznek Istentől adott hivatása az *újszövetség szolgálata*. Ennek a szolgálatnak két ága van: *szolgálni Istent hittel s az embert szeretettel*.

I.

Mint a föld titkos mélységéből előtörő üde forrás vize, úgy tör ki az emberi lélekből az Isten szolgálatának szent vágyakozása. Ez a szent vágyakozás rombolt és alkotott, teremtett és megsemmisített. Most elszánt forradalmakat szült, amelyek viharként száguldottak végig a világon, s rombolva döntötték fel azokat a bálványokat, melyeket a megelőző századok szeretettel építettek és őriztek, majd pedig különböző fajú népeket tömörített lelki egységbe, hogy közös erővel oltárt építsenek Isten szolgálatára, s reá rakjanak mindent, amit ész és szív, szorgalom és munka teremteni tudott. Ez a szent vágyakozás indította az embert, hogy most testét kinozza és sanyargassa, majd pedig lelkét tökéletesítse, hogy Istenhez legyen hasonlónvá. Ez indította az embert, egyfelől, hogy testét tüzre, máglyára vagy börtönre adja, másfelől, hogy uralkodjék s milliókat lásson lábai előtt. Az isten szolgálatának ez a vágyakozása szülte a történelem folyamán azokat a hősies erényeket, amelyek az embert a világosság és igazság rettenhetetlen bajnokává tették; de ez szülte azokat az elvakult bűnöket is, amelyek kereszt-faragásra, máglyák gyujtására, az inkvizíció borzalmaira vagy keresztes hadjáratok vezetésére indították.

Hát vajjon a mai ember lelkéből kihalt volna az Isten szolgálatának szent vágyakozása? Kiapadt volna a mi lelkünkben az imádság forrása? Nekünk nincsen bánatunk és csalódásunk, melyet orvosolni nem tudunk? Nincsenek sebjeink, melyeket gyógyítani és könnyeink, melyeket letörölni nem tudunk? Nincsen igazságunk és nincsenek eszményeink, amelyeket megvalósítani nem tudunk? A mai kor embere nem tudná énekelni a zsoltárt: Szomjuhozik lelkem az élő Isten után? De igen, testvéreim! Amint a földben rejlő gyökér a tavaszi nap csókjára kihajt, amint a mag külső burkolata az eső cseppjére szétpattan, amint minden ezen a teremtet világon követi a teremtő által beléje oltott életöszönt: úgy keresi az ember ma is az ő Istenét, hogy neki szolgáljon. Az istenszolgálat nem ábránd, nem képzelődés, hanem szent valóság. Olyan, mint a szántás és vetés, melynek nyomában kenyér terem, mint a tudás, mely újabb felfedezésekkel gazdagítja ezt a szegény világot, mint a művész munkája, amellyel testet ad a szépség eszményeinek. Köszik-lára épít az, aki az Isten szolgálatára építi boldogságát.

De, — kérditek talán — melyik az az Isten, akit szolgálunk? Talán életre hívjunk vagy egyet azok közül a régi bálványok közül, amelyeken a történelem szekere, mint valamely gyermekjátékon, úgy átgázolt? Vagy talán éppen az embert ültessük az istenség trónjára s az ő ügyességének és nagyságának mutassunk áldozatot? Vagy annak a felhők felett trónoló hatalmas Jehovának szolgálunk, aki a tenger vizét kétfelé válassza, hogy népét megmentse, s hogy ellenségeit a hullámsirba temesse; aki a Jordán folyót folyásában megállítja, hogy népe száraz lábbal átkelhesen rajta s a napot Gibeonban megállítja, hogy az ellenségét szétverhesse? Vagy ama keleti fántáziában született s a világgal eggyé olvadó ősz elembe helyezzük bizalmunkat? Vagy a világon kívülálló szeszélyes hatalom kegyeit keressük, aki a természet törvényeinek felforgatásában és csodatételekben mutatja meg hatalmát? Vagy végül a zsinati végzésekben körülírt egylényegű, de három személyű Isten tiszteletére emeljük oltárokat? Hol van itt az igazi Isten, akit szolgálunk kell?

Ne keressétek ezt az Urat se kelet színes képzelődéseinek a világában, se nyugat aprólékos okoskodásaiban. Ne keressétek se a történelem bizonytalan változásaiban, se a tudomány egyoldalú kitalálásaiban. Hanem forduljatok önmagatokhoz. Figyeljétek lelketek szavára. Ez minden tér és időbeli távolságon át, elvezet az evan-

gélium ama tiszta forrásához, ahonnan az örök élet vize csörgedez. Itt találjátok meg azt az Istent, aki nem csak elhívott, hanem alkalmassá is tett az újszövetség szolgálatára. Itt találjátok meg azt az Istent, aki lélek, akít Jézus Atyánknak nevezett, mert ebben látta kifejezve mindazokat a bensőséges és gyöngéd érzelmeket, melyek az embert Istennel szoros kapcsolatba hozzák. Ez az Isten élő és öntudatos lény, aki célokat tűz az ember és a világ e'ébe; akinek van akarata, amelynek teljesítését megköveteli, aki ítéletet tart, hogy a jót felemelje, a bűnöst lesujtsa. Ez az Isten nem a világ rendjének megzavarásában, nem csodatételekben mutatja meg hatalmát, hanem a világ törvényszerűségében és az erkölcsi világrend fenntartásában. Ő minden életnek forrása Tőle származnak reményeink, benne összpontosulnak eszményeink. Életünk zajló hullámai között Ő a kikötő part, s csalódásaink és megpróbáltatásaink közt atyai kebelén találunk megnyugvást. Ehhez az élő Istenhez imádkozott Jézus, a ti Mesteretek. Ettől meritették atyáitok azt a szent hevületet, azt a hősi fellángolást, melyet az üldözések ki nem olthattak, amelyek annál inkább lobogtak, minél nagyobb szorongatásban voltak. Vagy, ha úgy tetszik, kufassátok át az eget és a földet, tanuljátok végig a történelmet s hatoljatok be a tudományok mélységébe: mindenütt ezt az egy élő Istent fogjátok találni, akinek jobb engedelmeskedni, mint titkainak mélységét kutatni. Az újszövetségnek ezt az élő Istenét szolgáljátok s akkor munkátok nem lesz hiábavaló.

De hogyan? Talán jóillatú áldozatot vigyünk oltárára s azzal engeszteljük ki haragját? Vagy a zsinatok által elfogadott hitcikkek megtanulásával keressük kegyelmét? Vagy az egyház által megkívánt szertartások pontos elvégzésével nyugtassuk meg lelkiismeretünket? Vagy az előirt egyházi törvények betűszerű megtartásával szerezzünk érdemeket előtte? Vigyázatok. A betű öl. Istenhez, aki lélek, csak lélekkel lehet közeledni. Az Atyát csak gyermeki hittel és bizalommal tisztelhetjük igazán. Ez a hit legyen lelketeknek magasba lendítő szárnya, amellyel magatok az élő Istenhez emelkedtek, de másokat is oda emelni tudtok. Evvel a hittel mélyítsétek ki hivatalotoknak minden munkáját. Ebből fakadjanak imádságaitok s ezt sugározzák egyházi beszédeitek. Ezt vigyétek magatokkal a bölcsőhöz, a koporsóhoz és az iskolába s evvel bocsássátok útjukra az új házaspárokat, mert csak evvel szolgáljátok igazán a mi Istenünket, ami az újszövetség szolgálatának egyik ága.

II.

A másik : *szolgálni az embert szeretettel.*

Szolgálni az embert! Hát vajjon nem éppen ebben van a mi korunk súlyos betegségének a főforrása? Nem az a legnagyobb bajunk, hogy Istentől elfordulva, az ember szolgálatát tettük az élet céljává s ennek betöltésében keressük hivatásunk betöltését? Minden vágyunk, munkánk és törekvésünk nem oda irányul e, hogy az embert magasra emeljük, hogy jóllétét, kényelmét és külső boldogságát megteremtsük? A tudományok nagyszerű felfedezései, a technika szédületes vívmányai, a művészetek csodálatos alkotásai, a gazdasági és szociális kérdések állandó felszínen tartása mind az emberért vannak. Az embert tekintjük a világ központjának. Mintha a nap csak érte sütne, a föld neki teremne. Mintha az ő igazsága volna az egyetlen igazság, az ő élete az egyetlen élet, s az ő boldogsága az egyetlen boldogság. Itt fajok állanak szemben egymással s pusztító háborút folytatnak az emberi jog nevében. Ott társadalmi osztályok néznek farkas-szemet és kezdenek ádáz tusát az emberi jóllét nevében. Most kimondhatatlan áldozatokat hoznak az egyes országok a fegyveres erő fokozására, majd a világ bölcsei áldozák tudásuk és idejük legjavát az emberi béke megteremtésére. Mindenütt a központ, a cél, az eszmény, az egyetlen valóság az ember, akiért élni érdemes. Hogy lehet hát még jobban szolgálni az embert?

És én mégis az ember szolgálatában látom az újszövetség szolgálatának másik ágát. Ah, de minő más ez a szolgálat, mint amellyel ez a világ kívánja boldogítani az embert. Ne gondoljátok, hogy én érzéketlen vagyok az emberi élet külső javai iránt. Lelkem szerint óhajtom, hogy ne legyen ember és ember között különbség, hogy minden ember emberhez méltó életet éljen, hogy a kenyér és a ruha gondja ne terhelje a lelkeket, hogy a külső jóllét és kényelem minden öröme vegyen körül minden embert, hogy valósuljon meg közöttünk amaz újkori jelmondat, amely minél többnek minél nagyobb boldogságát óhajtja. De a lekipásztortól mégis mélyebb szántást várok. Nekie többnek kell lennie, mint egyszerű gazdasági útmutatónak, szövetkezeti ügyvezetőnek, banktisztviselőnek vagy politikai szónoknak. Nem elégedhetik meg avval, ha az élet hasznossági céljait szolgálja csupán. Nekie az evangélium mélységéig kell le-

szállania és magasságáig felemelkednie, ahol írva van „Nem csak kenyérrel él az ember, „s mint használ, ha valaki mind e világot megnyeri is, ha lelkében kárt vall?“

Jézus szerint nem azok boldogok, akiknek „sok esztendőre el-tett javaik“ vannak, hanem a tiszta szívűek, az alázatosak, a bé-kességre igyekezők, az irgalmasok, az igazságot éhezők és szomju-hozók. Mit jelent hát az újszövetség szerint az ember szolgálata? Azt, hogy szívetől tartsd távol a bűn fullánkját; hogy lelkiismeretét tartsd mindig ébren, amely örökös erkölcsi világa fölött; hogy az elbizakodottság és lelki kevélység dudvait irtsad, kapáld és gyom-láld ki lelkéből, hogy annál dúsabban teremjenek a hit, a szerény-ség, az alázatosság és önmegtágadás evangéliumi virágai; hogy ébreszd fel lelkében az igazság után való égő szomjúságot; hogy gyűjtsd fel keblében a lelkesedés szent lángját, mely nemes cseleke-detekre ragadja; hogy dönts le keblében az önzés és szűkkeblűség hamis bálványait s emeld fel helyettük az egyetemes emberszeretet oltárát, hogy faji és felekezeti különbség nélkül mindenkiben becslje meg az emberi méltóságot; hogy állíts elébe magasan szárnyaló eszményeket, melyekért élni s ha kell, meghalni is tudjon. Ezek teszik igazán gazdaggá az embert s ezekben áll az igazi ember-szolgálat.

Ezt az evangéliumi szellemet, bármennyire is ellenkezik a mai kor földhözragadt irányzatával, ne kicsinyeljétek le. Ez az a keskeny ösvény, mely az életre viszen. Jól tudom, hogy vannak több sikert biztosító és több elismerésben részesülő pályák és fog-lalkozások. De áldásosabb, a köz javát elősegítőbb, az emberi bol-dogságra és a társadalom békéjére kihatóbb alig van, mint ez az emberszolgálat. Mert nekünk ma nem új tudományokra, nem új politikára, nem új gazdasági rendre, nem új törvényekre, hanem *új emberekre* van szükségünk. Vallásos emberekre, jó emberekre, jellemes emberekre. Mert mit ér a puha, fehér kenyér, ha az a nyugtalan lelkiismeretű ember kezében keserűvé válik? Mit ér a messze kiterjedő birtok, ha azt bűnös ember szántogatja? Mit érnek a zöld mezők, az erdőkoszorus hegyek, ha bennük rablóbandák ütök fel tanyájukat? Mit érnek a magas, emeletes paloták, ha törpe lel-kek laknak bennük? Mit érnek a legkiválóbb jogászai elmével meg-szerkesztett törvények, ha a rosszhiszemű emberek lépten-nyomon

kijátszodják? És mit ér az emberek nagy tömege, ha köztük lámpással sem lehet igaz embert találni?

Az újszövetség szerint szolgálni az embert szeretettel. Ez tesz titeket méltó örököséivé a prófétáknak, apostoloknak, reformátoroknak s azoknak a dicső unitárius elődöknek, akiknek hitét börtön el nem temette, erényeit máglya el nem égette. Ez a szolgálat nem jelent szolgaságot, hanem vezetést és irányítást. Ez az a szolgálat, mely által az utolsók elsőkké lesznek. Az az alázatosság, mely felmagasztal. Azért legyen bár vértanúság vagy az elismerés koszorúja szolgálatotok jutalma, mindig csak előre a hűségben, a szeretetben, az Isten és ember becsületes szolgálatában; mert erre tett titeket alkalmassá az Isten s erre a szolgálatra adja ma áldását az unitárius egyház. Amen.

Vári Albert.

Papszentelő beszéd.

(1934 szeptember 2-án a székelykeresztúri zsinaton.)

Luk. 4. r. 16–19. v.: „És mene Názáretbe, ahol felneveltetett: és bemenvén szokása szerint szombat napon a zsinagógába, felállá olv. sni. És adák neki az Ezsaiás próféta könyvét és a könyvet feltárván, arra a helyre nyita, ahol ez vala írva: Az Urnak lelke van én rajtam, mivelhogy felkent engem, hogy a szegényeknek az evangéliumot hirdessem, elküldött, hogy a töredelmes szívűeket meggyógyítsam, hogy a foglyoknak szabadulást hirdessek és a vakok szeméinek megnyilását, hogy szabadon bocsássam a lesujtottakat. Hogy hirdessem az Urnak kedves esztendejét.“

Galílea köves mezején bolyong a nép. Új próféta hírét hallották. Várnak, keresnek, mert óhajtanak valami újat, ami reményt táplál, hitet ébreszt s a lankadt testet új erőhez juttatja.

Nyilvánvaló, hogy Jézust keresik, de Jézust nem találják, mert ő a próféták iskolájában, a pusztában rejtőzik. Önmagát keresi. Lelkével áll harcban s ez a lélek így sóhajt fel: Uram, ne vigy kísértésbe és szabadíts meg a gonosztól. Még nem teljes az erő a győzelemre. Még hiányzik valami. Hiányzik az isteni szót, az az elhívás, mely elől nincs menekvés. Hová forduljon? Töprenkedik magában. És méne Názáretbe, az ő városába. Otthonába. És ott bemene a zsinagógába. Az Isten házába, amelyről megmondattott, hogy a menyország kapuja. Ez kellett nyugtalan lelkének.

Itt az ifjú lelke, az erőt és megnyugvást kereső lélek találkozott az erős, a tökéletes lélekkel. És megtörtént a nagy átalakulás.

Az ingadozó lélek megszilárdult. Ujjá született. A világi ember magára öltötte a próféta palástját és bátorsággal szól: Isten lelke van én rajtam, aki elküldött, hogy hirdessem az Urnak kedves eszendejét, mely a szegényeknek új evangélium, a betegszívűeknek gyógyulás, a foglyoknak szabadulás, a vakoknak szemök megnyitása.

Ez az új élet útja, melyről többé nincs visszatérés. Ez szemtől szembe találkozás az égi Atyával, akinek lelke míveli mindezt. Ez az, ami Jézust Krisztussá, az Ur fölkentjévé avatta.

Ez az, kedves ifjú lelkész-papok, aminek előbb-utóbb meg kell történnie mindenkivel, aki az Ur palástját vállára veszi. A léleknek ezt a kitöltését meg kell érezni. Talán akkor, amikor a kezdő ifjú először találkozik Jézussal, vagy akkor, amikor a Krisztus születése szép ünnepén először mondja el: hirdetek nektek nagy örömet, mely az egész népnek öröme léssen. És ha még mindig késne a megjelenésnek, az újjászületésnek ez a nagy eseménye, ime a felszentelésnek, a megszentelődésnek ez a nagy, ez a hevitő órája, itt a szent zsinati gyülekezet előtt, ahol ti, unitárius hitünk apostolai, így szokatlan nagy számban (28-an) gyűltetek össze.

Nekem jutott az a főpásztori szerencse, hogy mindenkit elküldhetlek a mi drága unitárius gyülekezeteinkhez és nekünk, hogy egyházunknak kezdete óta gyakorolt szertartása szerint, kezünknek fejetekre tételével bevegyük tőletek az egész életre elkötelező szent esküt.

Mielőtt ezt tennők, szívem egész melegével és lelkemnek megárázóan komoly elgondolásával figyelmeztetek arra, hogy ti egyen-egyen és összesen:

1. Jézusnak nemcsak követői, hanem evangéliumának megvalósítói,

2. népünknek megváltói vagytok.

Érzem és átlátom, hogy igen súlyos feltételeket szabtam előtökbe. Megmagyarázom elgondolásomat.

Hogy az unitárius pap Jézus követője és evangéliumának megvalósítója, ahhoz nem férhet semmi kétség, hiszen annyi évi tanulmány ideje alatt mindig a Názáreti volt előttek, akár az evangéliumokat, akár az apostolokat, akár a keresztyény egyházat, akár a mi unitárius egyházunkat és hitünket tanulmányoztátok. Bizony hajlandó volnék igazat adni a Jelenések írójának: Jézus, ama Krisztus, az Alfa és az Omega.

Mit jelent ez ifjú papok serege? Jelenti, hogy Jézus nélkül élnünk nem lehet, s hogy miként Jézusnak, nekünk, nektek le kell vetkezni az ó-embert és felöltöni az újat. Ha a názáreti József fia átváltozott Krisztussá, minden igaz papnak át kell változnia új emberre, akinek az Atya házában kell foglalatosnak lennie.

Nem tudom eldönteni, s azt hiszem, még sokáig nyílt kérdés lesz, hogy Jézusnak meg volt-e adva a csodatevő isteni erő. Ti tudjátok, hogy a keresztény emberiség nagy része ma is, szó szerint hiszi, hogy Jézus a vizet borrrá változtatta s a halottat feltámasztotta. Azt én is hiszem és hirdetem, hogy az a nép, amely tőle jelt kívánt minden mozdulatában, sőt palástja érintésében is meglegelte a csodatevő erőt, mert *hitte*, hogy Jézus a Krisztus, mindent megtehet.

Ez az éhező és szomjuhozó lélek műve a hitéletben. Ez ad magyarázatot ahhoz az előttünk ismeretlen tüneményhez, amely Pált apostollá, Istvánt és Dávid Ferencet martírrá fanatizálta. De ez az, kedves ifjú papok, ami nélkül a mai papnak egész hatást elérnie lehetetlen. Mondjam-e, hogy nektek oda kell fanatizálni magatokat, hogy amikor Jézus szavait ajkatokra veszitek, ti az ő megszemélyesítője, ő maga vagytok, akitől nem szakíthat el titeket ez a keservesen sanyarú élet, sőt még a halál sem.

Midőn ezt a követelést állítom föl az unitárius pap előtt, elégtételt szolgáltatok elődeinknek azért a rettentő sok üldözésért, gyöt-rődésért, melyet a fejedelmi korszakban és a Habsburg-uralom alatt szenvedtek és kiállottak, mert Jézus Krisztust nem imádták Isten gyanánt. Bizony, ha elgondoljuk a multat, fősóhajtunk: Isten csodája, hogy áll még egyházunk s él benne a hívők serege. Terjedelmes tanulmányban tártam föl előttetek elődeinknek a lélek táplálására irt gyönyörű imádságait és énekeit.

Más egyházak Krisztus vére megváltó erejére támaszkodnak. Mi nem a kereszten, nem a halálban, hanem az életben keressük a megváltást, az üdvözülést. Mi Jézus önfeláldozó munkájában, eszméiben, hitében, lelkében, tanításai és evangéliuma szépségében keressük és találjuk meg azt, ami megnyugtat és boldogít. Mi azt hisszük, hogy ha Jézus útjain járunk, megközelítjük azt az ideált, mely az istenfiuság szentségében, élet, út és igazság lesz számunkra. Mi a tiszta lelkek társaságában bizunk és hisszük, hogy Istentől bocsánaíot nyer minden megtérő. Megrendít a sok bűn és gonosz-

ság, de hiszünk az emberiség haladásában és javulásában. Nekünk Isten háza az a szent hely, hová megigazulni megyünk s midőn Jézus emléke szent jegyeit vesszük, érezzük jelenlétét és áldó hatását.

Nekem úgy tetszik, hogy a buzgó unitárius mindig közelebb érzi magát Jézushoz, mint azok, akik őt Isten gyanánt imádják. Hisszük, hogy midőn Jézust ily szellemben követjük, Isten szándékát és akaratát valósítjuk meg.

Ugy fogom fel Jézusnak Istenhez és az emberhez való viszonyát, hogy az szerencsés megoldása és kiegyenlítése annak a nagy különbségnek, amely elválasztotta a bűnös embert Istentől és megfosztotta a földi boldogság, béke és biztonság érzetétől.

Ugy érzem, hogy midőn én, a gyarló, gyenge pap, megfoghatom Jézusom kezét és meghallom szavát: ne félj, bizzál, a te hited megtart tégedet, ugyanakkor az erőm megnövekedik és biztonság érzetével hiszem, hogy kezem érintésétől az az elsvadó beteg bizalmat és bátorítást merit szavaimból, a hitelenség sötét-ségében vergődő Istenhez tér. Csodatevő erő ez Jézus evangéliuma hirdetésében. Nektek, ifjú papok, hinnetek kell, hogy

az unitárius pap népünknek a büntől megváltója.

Ne legyen botránkozás közöttetek, érdemes hallgatóim, zsinati gyülekezet. Tudom én, nagyon jól tudom, hogy ml unitárius papok nagyon gyarló és gyenge emberek vagyunk. Tudom azt is, hogy ez ifjú sereg mindenike a háború romjai fölött bolyongva és bizonytalankodva jutott el az unitárius szószékig. Tudom, hogy nekik a hősi halottnak emléket állítani s a falú elhullott színét-virágát siratni kell. Tudom azt is, hogy némelyike félig üres tornyot talált, mert a háború még harangjainkat is elsodorta volt. De azt is hiszem és tudom, hogy népünknek az a ragaszkodása, mely nem tűri, hogy a templom pap nélkül maradjon, az az áldozatos szolgálát, amelyet a legkisebb falu népe is meghoz az ő belsőemberei asztalára, olyan tisztító tűz, amely leolvasztja a legridegebb lélekről is azt a salakot, amelyet a mai világ kapkodó és újat kereső bizonytalansága olykor még Jézus tanítványára is ráragasztott.

Ujból is kérdezem: Volna közöttetek csak egy is, aki a Pál damaszkusi útján ne hallotta volna ezt a kérdést: Saul, Saul miért üldözöl engemet. Nehéz neked az ösztön ellen hadakoznod.

Boldog az közöttetek ifju papjaim, aki ezen a lelki keresztségen, s Sátánnal való pusztai harcon, diadalmasan átesett.

De ha mégis volna, itt a szent alkalom. Itt nemcsak a felszentelést, hanem a megszentelődést sem lehet elkerülni. Ez a tisztulás, a megtisztulás, a purgatorium rettenetes alkalma! Ha csak egyik is nem így gondolja, siessen és ne várja be az utolsó vacsorát, midőn Jézussal szembe kerül!

Nincsen és ifju embernek nem adatik olyan rettentően komoly munkakör, amilyen a mai lelkipásztor-papé. Egyik föladat, hogy Jézust megvalósítsa népe között a saját életében és munkásságában, a másik, hogy Istennek és Istenben éljen a nép javára.

Nem tudok elképzelni olyan lelkipásztor-papot, aki csak egy napot is áttudna élni anélkül a tudat nélkül, hogy ő Isten szolgája a nép javára. Ő Isten kiválasztott eszköze. Ő neki is szól, amit a próféta Jézusnak mondott: neki a vakoknak látást, a betegszívűeknek gyógyulást, a foglyoknak szabadulást kell nemcsak hirdetni, hanem adni. Hogy ez valóra válhasson, a papnak hinnie kell, hogy neki ez a hatalom megadatott. Ne mondd, hogy ifju vagyok én és erőtlen mert: erős az lélek, Istennek lelke, amely tebenned van. Tudd meg, hogy helyetted senki el nem végezheti a te munkádat. Tudd meg, hogy neked adatott az az erő, hogy a hitetlenben fölébreszd a hitet, mert *Isten nélkül senki nem élhet, mert akár élünk, akár meghalunk, az Istenéi vagyunk.*

Fanatikus hittel kell hinned, hogy neked Jézus nyomában haladva Isten után minden lehetséges lesz. Hinned kell, hogy a harag, a gyűlölet, a bosszu, a keserűség, még a szegénység is eloszlik vagy megenyhül, ha te az unitárius pap egyszerű palástjával nyert méltósággal és tisztelettel, helyesen élve, jársz néped között és szólsz az Isten házában. Neked hinned kell, hogy a rád bizott gyülekezet mindenik tagjának a szívéhez férhatsz. Hinned kell, hogy a te erős hited, miként hajdan a Mózes vesseje, a sziklából is forrást fakaszt.

Népünk az élet sivatag pusztáján bolyong. Várja az új prófétát. Megváltót vár. Te vagy az az ember! Te vagy az, aki eljövendő vala. Tied a nyáj kicsinye, nagyja. Tied élete, hite, jóléte, boldogsága. Azért hívott, mert veled akar élni. Azért küldöttelek, mert hiszem, hogy te vagy az, akit vártak és aki eljövendő vala!

Kérlek hát kedves ifjú papok: legyetek büszkék unitárius multunkra és elődeitekre!

Legyetek szerény, de öntudatos unitáriusok.

Legyetek haladó, de nem romboló reformátorok.

Bátor, de nem önhitt igehirdetők.

Tudjatok tünni, bizni és kitartani.

Higgyétek, hogy unitárius papnak lenni szép és dicső gondolat.

Induljatok hát: hirdessétek a szegényeknek az evangéliumot, gyógyítsátok a töredelmes szívűeket, nyissátok föl a vakok szemét és bocsássátok szabadon azokat, akik a bánat és keserűség, a csapás és a sors üldözöttei, szabadítsátok ki fogságokból és hirdessétek az Urnak kedves esztendejét.

Népünket boldogítva, legyetek boldogok! Amen.

Dr. Boros György, unitárius püspök

Lelkész felszentelésünk.

Lelkész felszentelést foganatosítottunk szeptember 2-án Székelykereszturon. A felszentelés helye annyiban jelentős, hogy emlékeink helyhez vannak kötve. Az a hitünk, hogy most felszentelt lelkészeink hálás szeretettel fognak emlékezni mindenkoron Székelykereszturra, ez egyházközségünknek az egyházi életünkben való szerepére, érdekeire, mert hisz egyházunk szolgálatára végleges elkötelezésük kedves emléke e helyhez fűződik.

A lelkész felszentelést zsinati főtanácsi üléssel kapcsolatban kívántuk foganatosítani. Sajnos! zsinattartásunk indokolatlanul megakadályoztatott, a felszentelést azonban mégis foganatosítottuk főhatóságunk utólagos jóváhagyása érzetében, mert az már halaszthatatlan szükségként jelentkezett.

28 ifju lelkészt hívtunk el és avattunk fel hitünk és egyházunk apostolaivá. Felszenteltük őket. Mikó Lőrincnek „az Unitárius vallásközönség igazgatási rendszere“ című örökértékű munkája 117 §-a szerint a felszentelési ünnepélyességek 5 vonatkozásban jelentőségteljesek. E szerint a felszentelés magában foglalja:

1. a *fogadástételt* (votum) mely szerint az, aki papságra szánja magát a főtanácsi ülésen és templomban is élő szóval nyilváníttja, hogy vallásunk elveit minden képmutatás nélkül magáéinak vallja: azokban ujitást nem teszen, hanem változtatás nélkül hirdeti: papi hivatását szentül és kegyesen folytatja: abban állhatatosan megmarad, s az egyházi rendszabályoknak magát aláveti. (Discip. Eccl. De officio ordinandorum puncto 1—6. 7. 8. és Kolv. főtanács p. 16. 17. 18.)

2. a *kötelezést*, mely szerint midőn a püspök a felszentelendőket a templomban viszont felszólítja, ha szándékukban állhatatosan meg kívánnak-e maradni, a megmaradni kívánók saját kezükkel beir-

ják nevüket a felszentelendők anyakönyvébe, melynek elején van azon kötelezvény, mely szerint ki-ki kötelezi magát az 1 pont szerint tett fogadás megtartására. (Kolv. főtanács 1751 és 1809 sz. 10.)

3. a *megáldást*, mely szerint a felszentelendők a templom piacára leterített szőnyegre egyenként letérdelnek, az esperesek kezeit fejökre teszik, s azokon felül a püspök, és egy imával megáldja. (Eccl. discip. említett helyén és Kolv. főtanács végzés 1751-ből);

4. a *megerősítő levél kiadását*, mely szerint a felszentelt felhatalmaztatik a papi hivatal folytatására, és mely a Főtanács nevében a püspök által mindenik felszenteltnek kiadatik. (L. a fennebb említett canont);

5. az *esküt*, melyet minden felszentelt pap letessen s melyben fogadja, hogy a nyáj előtt az idvezítő tudománnyal józanon, igazán és szentül jár, semmit el nem mulaszt, ami az anyaszentegyház javára tartozik, semminemű terhes szolgálatlól vissza nem retten, ha egészsége és élete kockáztatásával volna is összekötve, előljáróinak engedelmeskedik, hivatalában lelkiismeretesen eljár.“

A felszentelésnek mindezen ősi alakszerűségei, ünnepélyességei és jelentőségei ma is változatlanul hatályban vannak és foganatosítva lettek s 28 lelkes ifjú lelkész újra elindult a papi ősi rögön tovább munkálni az Urnak szőlőjében. Elindult a munkamezőn tovább hirdetni unitárius hitünk örök igazságait, erősíteni az unitárius egyház szervezetét, intézményeit; fejleszteni az unitárius öntudatot, öntudatosságot, szélesíteni az erkölcs birodalmát s növelni az egy Istennek országát a földön.

A lelkiesség ma már nem annyira *életpálya*, mint inkább *hivatásteljesítés*. Az életpálya: az a mindennapi megélhetést biztosító munkakörnek szabályszerű teljesítése. A hivatásteljesítés: ennél sokkal több, ez: a közérdek szempontjából megvalósításra kitűzött cél elérésének *elszánt* munkálása. Munkálása akkor is, ha a céltudatos munkáért lekicsinylést, mellőzést, nélkülözést, szenvedést, sőt üldözést is kellene elviselni.

A kisebbségi sors már magában is a nélkülözések tárháza, a szenvedések gyűjteménye. A nacionalizmus által túlfűtött mai áramlatok túltengése alatt szenvedést, verejtékes küzdelmet igényel minden közérdekű munka. Ezek elviseléséhez ma erősebb meggyőződésre, hatalmasabb lélekerőre és elszántságra van szükség, mint

volt valaha. Ezen elszántság nélkül kisebbségi egyházi közérdek szolgálatára jóhiszeműen senki nem vállalkozhatik és senki nem alkalmazható. Elszántság nélkül a reá váró munkamezőnek csak dille-táns taposója s papi elhivatásának csak kontár imitátorává válna.

Általános mai közérzet, hogy hitbeli megújulásnak kell bekövetkeznie, s annak már küszöbén állunk. Ennek érzetében az egyházi közérdek mezején cselekvésre hivatott minden egyéniségnek, és minden intézménynek szigorú önvizsgálat alá kell önmagát vetnie. E vizsgálat rendén mérlegelnie kell:

a kitzűött egyházi cél kifogástalanságát, melyért küzdelemben kell bocsátkoznia; a kitzűött célra munkálás eszközeit, utirányát és öntudatosságát, mellyel és melyen a kitzűött célt elérni kívánja; és végül a rendelkezésre álló erőket, adot helyzetünkben — a kisebbségi helyzetünket.

Unitárius célunk: hitünknek fenntartása és fejlesztése. Hitünk, a „jövő vallása“, teljes összhangban van a lélek és szív, az agy és értelem összes kívánalmaival. E téren tehát nem újításra, hanem *megújulásra* van szükségünk.

Czélunkra munkáló szervezkedésünk: egyházunk alkotmányos szervezete. Egyházszervezetünknek a múlt tanulságainak felhasználásával és a jövő kívánalmainak mérlegelésével előkészített reformja napirendünkön van, s reméljük, hogy közmegnyugvást eredményezőleg hozhatjuk tető alá. E téren más és újabb teendő napjainkban nem áll előttünk.

Unitárius öntudatosságunk és önérzetességünk terén is érdemes előhaladást állapíthatunk meg. Ha a múltban itt-ott voltak is hiányok és fogyatékoságok, ma már a hiányok csökkenését, az öntudatosság fokozatos ébredését, terjedését és munkálkodását kell elismernünk.

Azonban kisebbségi sorsunk áttekintése, s így a rendelkezésünkre álló erők mérlegelése terén még ma sem érkeztünk el a kívánatos belátáshoz, tényeinknek és igényeinknek megfelelő mérsékléséhez. E téren ma is túlzott az önérzetesség, az akaratosság, s fogyatékos az önfegyelmezettség. Követelőző hangok emelkednek és ismétlődnek akkor és ott is, mikor és a hol a hang emelője maga is belátja, — vagy legalább is be kellene lássa, — hogy eltervelése nem időszerű s a jobb időkhöz méretezett igénye a vezetőségnek minden odaadó tevékenysége, minden útát felhasználó és

minden eszközt kihasználó eljárása dacára sem teljesíthető, mert a *nincs* ezidőszerű áttörhetetlen akadályába ütköztünk. Az önfegyelmelés ilyen helyzetekben alkalmazkodik a lehetőségekhez s türelemmel bevárja a lehetőségek kapunyílását. Az önfegyelmelés az erőszakolási kísérletezések, a következményekkel nem számoló folyóirati követelések, az elégedetlenkedők toborzása és a jobb meggyőződésre jutás kapuinak bezárása ellen tiltakozik.

A minden áron érvényesülni akaró akarat és kielégítést követelő igény követelése nem a megfontolt építő munkának, hanem a kitörni akaró energiának az utvonala. Ez utvonalat taposhatja egy elszánt, merész tehetség, melynek repülő szárnyait még nem tépázták meg a gyakorlati élet lehetőségei; — de semmiesetre nem járhatja az örökéletre hivatott egyháznak a szikla alapokra építő munkása. A mindeneket kockára tevő merészségnek itt helye nincsen, vagy legalább is annak időpontja még el nem érkezett.

A tudomány maga soha sem lehet tisztán csak tudomány. A tudást eredményező kutatás valamely gyakorlati cél elérésére törekvésből ered. A kutatás sikere és eredménye annyi, mennyit a gyakorlati életnek használ. Épügy az igazság érzete, sőt tudata még nem elegendő az igazság diadalra jutásához. Az érette való küzdelem elbukása esetében is megmarad maga az igazság, de tetszhalottá válik mindaddig, míg érvényesüléséért újabb erők nem bocsátkoznak újabb és eredményes küzdelembe. Így kétségtelen, hogy az eszmének akaratba öntése a sikerhez még nem elegendő, mert minden dolog az életben az erőn, az eredményt biztosító erőn alapszik. Építő munkában tehát nemcsak az elgondolás jogos és helyes voltát, hanem a kivitelhez szükséges erők rendelkezésre állását is számba kell venni.

Mi ma az erőnek, a kiviteli lehetőségeknek a legkorlátoltabb időszakát éljük, nemcsak az erős államhatalom meg nem értésének, nemcsak az álamhatalom érdekében naponként teljesített szolgálataink el nem ismerése miatt verejtékezünk, de osztályos társaink részéről sem mindig tapasztaljuk azt a jóakaratu támogatást, melyet az erősebb testvér szeretete a gyengébbnek még kérelem nélkül is nyújtani szokott. Ma tehát tisztában kell lennünk azzal, hogy elgondolásaink, terveink és igényeink megvalósítása miatti küzdelmeinkben csakis a saját erőnkre, csakis a saját áldozatkészségünkre támaszkodhatunk s így csakis a saját erőnk határáig terjedő küzdelmet

tüzhöz a ma napirendjére. Ez utat követték bölcs elődeink, kik unitárius hitünkért és intézményeinkért átviták és átérték a megpróbáltatásoknak azokat a végnélküli küzdelmeit, melyek — úgy látszik — osztályrészünkbe voltak, vannak és lesznek osztva. Átélték, mert igényeikben nemcsak mérsékeltek voltak s mert a küzdelmek idején mindig *egyek* voltak s a hagyományos unitárius összetartást nemcsak kiértékelték, de midannyiszor érvényesítették és értékesítették. A mai egyházi munkás hivatása ez útmutatást híven követni. Engednünk kell szenvedélyességünkől, az elgondolásainknak, akaratunknak és igényeinknek a minden módon való érvényesítésére irányított törekvéseinkből. Nyissunk szélesebb látteret a lehetőségek mérlegelésére és kitértabb kaput a jobb meggyőződésre juthatásokra.

Nem az a legnagyobb, ki mást legyőz, hanem az, aki önmagát győzi le. Nemcsak az az érdemes, kinek nevéhez sikerek tapadnak, hanem mindazok az érdemesek, kik a sikert hivatást teljesítő elszánt munkával és áldozatkészséggel biztosították.

Ezeket az elgondolásokat foglalja magában és domborította ki a lelkesfelszentelés fogadástétele, kötelezése és esküje és egy jobb jövőérti való áldozatos hivatásteljesítésre hívta el és kötelezte el 28 ifjú lelkes fiát a felszentelés.

Segitse munkájukat az egy igaz Isten segedelme s legyen munkájukon annak áldása.

Dr. Ferenczy Géza.

Az énlaki és konstantinápolyi rovásbetűs felirat.

Az énlakit kerek hetven esztendeje, hogy br. Orbán Balázs fölfedezte. A hún örökség után lázasan kutató nagy székelynek kétségkívül ez a fölfedezés volt a legnagyobb öröme és elégtétele. A csikszenktmiklósi felirat után hiába kutatott. S ime, mintegy jutalomképen, egyszerre csak elébe tűnik egy kis unitárius templom mennyezetéről felekezetének klasszikus tömörségű jelmondata: *Egy az Isten*. Azóta sincs népszerűbb és közismertebb emléke a hún-székely rovásírásnak. Csak két sor az egész, de tán éppen ezért mindenki ismeri. Lexikonok és kézikönyvek facsimilében közlik. Közlik az olvasását is. Ha a kétsoros szöveget jobbról balra s alulról fölfelé (!) olvasom, ez kerekedik ki:

Georgyius Musnai. Csak egy az Isten. Deut(eronomium). VI.

Szabó Károly fejtette meg így a Telegdi *Rudimentái*-nak betűsoráva s a csikszenktmiklósi felirat segítségével.

A felirat ebben a formában él a köztudatban, lexikonok és kézikönyvek ma is így magyarázzák s csak kevesen tudják, hogy így olvasni nem lehet és nem szabad, mert szegény Muzsnai uram megfordul tőle a sirjában. Szegény feje lehetett akármilyen „együgyű diákos ember“, hadd legyen igaza a mult emberöltő nagy szaktudósainak, azért mégsem volna szabad akkora analfabétaságot föltenni róla, hogy az írással alulról fölfelé halad, előbb a maga nevét biggyeszi föl s az egy szó felét átviszi a fölötte álló sorba... Nem, Muzsnai csak a megfejtett szövegben ilyen jámborul szerénytelen és ilyen bosszantóan analfabéta. A valóságban másképpen áll

a dolog. Meg kell nézni az eredetét. Muzsnai ott a szép bibliai jelmondatot az első sorba írja, szinte azt mondhatnók, ritkított betűvel, az egyes szavak közt nagy hézagot tartva :

(E) g y a z I s t e n . D e u t V I

Helye tehát lett volna az *e* betű számára is a sorban. S ha mégsem írta ki, ez éppen az intelligenciája mellett bizonyít. Tudta a leckéjét, tudta, hogy az *e*-t mássalhangzók előtt a rovásírás rendszeren nem jelöli. S ha nem jelöli, nem is szakíthatja el a mássalhangzójától. Különben is az a betű, amelyet Szabó Károly *e*-nek nézett, nem is *e*, hanem *o*. S különben is pont áll utána, mondatzáró pont, tehát nem Muzsnai akarja átvinni a felső sorban álló *gy*-hez. Nem, nála a két sor két önálló gondolatsor. A felső a bibliai idézet, az alsó a saját neve: *Georgyius Musnai* . . .

Eddig hát rendben volnánk. De mit jelent a *Musnai* szó után következő négy betű? Amint láttuk, Szabó Károly ezt *csak*-nak olvasta. Az olvasás önkényes, mert az *a* és *k* ott van ugyan, de a *cs*-nek nyoma sincs. Az az első betű, amit Szabó Károly *cs*-nek olvas, csak *j*, *d* vagy *i* lehet. A negyedik betű pedig, amint láttuk, *ó* Valóságos Kolumbus-tojás tehát a helyes olvasás: *Georgyius Musnai Jakó* (vagy *Dakó*).

S hogy olvassák mások, akik eddigelé hozzászóltak ?

Nemes Ödön, aki legelőbb jelent be ellenvéleményt, a *csak* helyén *deák*-ot olvas, de az utána álló betűben szintén *e*-t lát s átviszi a felső sorba a *gy*-hez.

Fischer Károly Antal olvassa legelőbb felülről lefelé haladva a szöveget. A kérdéses négy betűt *pako*-nak olvassa, de hozzáteszi: „hogy e négy utolsó betű, mely nyilván rövidítés, mit jelenthet, most már meg nem határozható“.

Désy Ferenc a négy betűt *Jénlakán*-nak, Debreczeni Miklós *djakon*-nak olvassa. Legközelebb áll hozzánk Tar Mihály, aki *de Jákó*-t olvas.

Sebestyén Gyula, a leghivatottabb szakértő, *A magyar rovásírás hiteles emlékei* című nagy művében (121. l.) rendre veszi a fenti megfejtéseket s egyiket se fogadja el, lemond a megfejtés lehetőségéről, kimondja az *ignorabimus*-t: „e pár szóra terjedő rovásírás szövege — úgymond — maig sincs s aligha is lesz valaha vég-

érvényesen megfejtve“. Meg is mondja, hogy a hiba nem a megfejtőkben van, hanem a Muzsnai csekély írástudományában. Nagy bűne Muzsnainak szerinte, hogy nála a vég *k* minden gyakorlattal ellenkezve kerül a szó közepére. Minden gyakorlattal ellenkezve? Hiszen a *Rudimenta* is így írja az *akaratod*-at s a Bolognai nyelvémlék is a *Jakab*-ot. A vég-*k* tehát a gyakorlatban nem vég-*k*. A szabályban van hát a hiba, nem Muzsnaiékban. A megfejtőknek kell Muzsnaiékhoz igazodni, nem megfordítva. Ha Muzsnai a négy betűt egybeírta, el kell neki hinnünk, hogy egy szót akart vele jelölni. Ha világosan a negyedik betű után rakta ki a pontot, a mondatzáró pontot, nincs semmi szükség azon mesterkedni, hogy a pontot valahogy a harmadik betű után varázsoljuk. Már pedig Sebestyén így tesz. S bár előbb lemondott a megfejtés lehetőségéről s bár a negyedik betűt ő maga is inkább *o* nak nézi, mint *n*-nek, utólag mégis ezzel a kalandos konjektúrával kísérletezik:

Georgyius Musnai én(lakán).

Nem csoda, ha olvasását senki sem fogadta el. *Medicina peior morbo*. Már akkor inkább maradjon a Szabó Károly olvasása. S maradt a Szabó Károly olvasása. Kezdhetjük előlről a találgatást. A megfejtetlen négy betűvel. Hogy kell olvasni? Ahogy írva van: *Jakó*-nak, vagy *Dakó*-nak.

Ennek az olvasásnak csak egy sebezhető, illetőleg nyitvahagyott oldala van, az első betű. Az, mint mondtuk, lehet *j*, *i* vagy *d*. A szövegből magából tehát nem lehet kisütni, hogy melyik a helyes olvasás: *Jakó*-e vagy *Dakó*. Azt egyebünnen kell megtudni. Meg kell találni, föl kell keresni Muzsnai György uramat s tőle kell megkérdeni, melyiket vállalja. A Székelyföldön közkeletű név a *Jakó* is, a *Dakó* is. Élhet valahol az emléke annak, hogy kettőjük közül valamelyik *Muzsnáról* származtatja magát, vagy fordítva, esetl g a *Muzsnai* család tudhat arról, hogy valamelyik ősük eredetileg *Jakó* vagy *Dakó* volt. Az ilyen névcsere, az ilyen kettősnevűség nagyon gyakori volt diákos embereknél abban a korban. Elég csak Szent-ábrahámi Lombárd Mihályra, Uzoni Fosztóra, Apáczai Cserire stb. gondolnunk. *Muzsnait* is hihatták *Musnai Jakó*-nak vagy *Dakó*-nak. De ő maga is megjelenhetik bizonyágtételre. Lehetetlenség, hogy ne tudjon róla valamelyik egyházközségünk levéltára.

Az előbbi irányban megindított nyomozás eddigelé még nem vezetett sikerre, de az élő levéltár, Kelemen Lajos előtt még jóformán ki se mondtam a *Musnai* nevét s máris megmondta, hol található rá. Az ő kiváló szaktudása és memoriája juttatott a Visitationalis jegyzőkönyvekben a következő adathoz: „In Ecclesia H. Sz. Martoniensi Anno 1789. die 1-ma Mensis Maji continuatur visitatio Generalis per Reverendissimum ac Clarissimum Superintendentem Stephanum Lazar.“ — Ez a püspöki vizsgálószék „megvizsgálja a Templom, Papság és Mesterség Fundussait, Kerítéseit s ezekben található minden Ecclesia Epületeit. A Templom kerítését vagyis Castélyt felettébb meg romladozott állapottyába, ennek belől való részét Borzafákkal s egyéb haszontalan Csemetékkel felnőttnek károsan találván — —“ tovább így folytatja: „az Arcus oszlopának Északi oldalában vagyon egy négy Szegü, köből rakott Predikálló Szék, mely Predikálló Széknek első részén vagyon ilyen irás: „Chatedra haec erecta per curam G. D. Sephani (!) Magni 1613. pro tempore huius loci. Existente vero Pastore D Francisco Dalnoki Anno 1632. Die 9-ma Men. Julii Gloria Deo.“ — Ugyan ott festett virág között ilyen betűk Esztendő számmal. I. G. H. A. 1635. Ezen Predikálló Szék előtt egy Pulpitus is vagyon, mellyen Szoktak állani az Éneklő könyvek, mind a két Nembelieknek Férfiaknak és Asszonyoknak ülő Székek boruló. A Templom nap nyugot felől való hátulsó részében keresztül hat festett táblákra készült s virágokkal ékesítettett kar is vagyon, melyben a Férfi Ifuság Szokott ülni, harmadik tábláján ezen karnak ilyen irás olvastatik: *Hic Chorus per manus Gentium Barbararum Nefarias Turcarum ac Tartarorum destruct(us) In Gloriam Unius Dei Patris denuo Renovatus Impensis Georgii Szakats A. D. 1664* A Karnak alsó karéján keresztül ilyen irás: *Per manus D. Georgii Musnai Pingebat(ur) eodem Anno Pastore Existente H. Almasien(si) Ductore Praesentis exlstentis Ecclesiae existente Sz. Martoni Cognomine Szakats Faber.*“ (546. lap.)

Mit bizonyít ez a följegyzés? Bizonyítja azt, hogy Muzsnainak nem az énlaki templom kifestése az első és egyetlen remeklése. Ime már négy évvel azelőtt kifestette a homoródszentmártoni templomot is. Talán mégsem volt hát éppen olyan félmívelt mesterember. Amit azonban még inkább szeretnénk tudni, föltételezett második nevét a *Georgius* előtti *D.* betű nem dönti el, mert *Domini-*

nek olvasandó, nem *Dakó*-nak. Érdeklődtem természetesen az iránt is, nem lehetne-e a följegyzés jellegéből valami egyéb tanuságtételt is vonni, de Lvelemre Zoltán Sándor homoródszentmártoni lelkész ezt írja: „A székely községek tízes rendszerének tanulmányozásában adatokat gyűjtve, Libellusunkban felfedeztem már én is, hogy az énlaki templom rovásírásos *Georgius Musnai*-ja itt is hagyott nyomot. Az a nyom azonban sok más értékkel együtt megsemmisült. T. i. 1888-ban a régi templomot lerombolták és újat építettek. A régi templom értékes berendezési tárgyai megsemmisültek.“ Musnai emlékét tehát itt csak a *Visitationalis jegyzőkönyv* őrzi már.

Nem érdekesség nélkül való az sem, hogy a két templom renoválását sokban egymásra emlékeztető sorok örökítik meg. Az énlaki is így szól: *Hocce Templum per man(us) noxias immanum Tartaror(um) Anno 1661 in cineres redactum beneficiis et pio erga Deum zelo incolarum Ienlakien(sium) et Martonosien(sium) in honore(m) uni(us) veri dei lacunare tectu(m) arte pictoria insignit(um) A 1668 p(er) Geor(gium) Musnien(sem), pastore existente Johanne Arkosi.* (Sebestyén: A magyar rovásírás, 118. 1.)

Ez a följegyzés is közelebb visz a célunkhoz. Ott áll egymás mellett két név: *Musnai* és *Arkosi*. Egyik a festő, másik a pap. Ha egyforma jellegű nevek volnának, ha a festőnek is olyan családi neve volna a *Musnai*, mint a papnak az *Arkosi*, helyes és következetes latinsággal így kellene szólni: *per G. Musnai, pastore J. Arkosi.* Minthogy azonban a fölirat tudta, amit mi nem tudhatunk, hogy t. i. Musnainak csak afféle előneve lehetett a *Musnai*, nem *Musnainak*, hanem *Musniensisnek*, azaz *muzsnainak*, Muzsna községből valónak vagy származónak írta. Egyéb okok mellett ez is a mellett szól, hogy az a kérdéses négy betű *Musnai* másik nevét, az igazi családnevet rejti magában: *Jakó*-t vagy *Dakó*-t. A felirat helyes olvasása tehát:

(E)gy az Isten. Deut (eronomium) VI.
Georgius Musnai Jakó (vagy Dakó).

Erős a hitünk, hogy ami ebben az olvasásban még csak vagy-lagos, a *Musnaiak*, *Jakók*, *Dakók* segítségével előbb-utóbb tisztázódik.

Ennyit az énlaki feliratról. De ha már benne vagyunk a rovás-

írás-betűzésben, nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a *konstantinápolyi feliratnak* is van egy-két földerítésre váró rejtélye. Többek között lehetetlen elhinni, hogy Kedei Székely Tamás már 1515-ben olyan szép-szabatos magyarsággal tudott volna beszélni, mint valami lipótvárosi vagy szamosújvári bankfiu: „*Bilaji Barlabás két ősztendejik it valt*“. (Sebestyén: Id. m. 76. 1.) Itt a *kétő*-nek és *valt*-nak semmi értelme. Így javítjuk ki: *két ősztendejik it választ nem tön császár*. A *választ tenni* szokott szólás régen, az *ősztendő* re nézve pedig v. ö. Szék. Krón. 27. *ősztendő*-jét. Az első sor utolsóelőtti szava is nagyon vitatható. Sebestyén önkényesen rekonstruálja s ennek alapján előbb *váratták* nak, később *járatják* nak olvassa. A rekonstrukció fölösleges. Anélkül is világos értelmet ad, ha a szó második betűjelét jól megnézzük. A felső hurka a betű, a törzséből kinyuló, jobbra és kissé rézsútosan kinyuló kar nem lehet más, mint a *t* betű jele. Azért nehéz fölismereni, mert villájával rézsútosan lefelé fordult, jobbra. Olvasása tehát: *játszatták*, vagy *jádszatták*. Vitatható végre az utolsó sor *inet*-je is. Valószínű, hogy itt az *n* íráshiba *m* helyett, a *t* pedig inkább *szt*. Az olvasás tehát: *irtam eszt*, vagy: *irta en* (Olv. és értsd: *im, ime*) *eszt*. Az egész felirat tehát így kapna értelmet:

Ezer öczáz tizenöt esztendőben irták eszt. László király öt kevetét játszatták itt. Bilaji Barlabás(nak) két ősztendejik it választ nem tön császár Keteji Székel Tamás irtan (olv. irtam) eszt Szelém (tö)rök császár itet (olv. itt tett) bé száz lóval (értsd: minket).

Az újabban előkerült rovásírások közül a *bögözit én* is első tekintetre *Atya Isten*-nek olvastam, de már a *székelyderzsi* téglá sokkal keményebb dió. A *Magyar Nyelvben* (XXVIII. 226.) közölt megfejtés kétségkívül igen szellemes és ötletes de főleg az ötödik jele bizony-bizony igen bizonytalan. Lehet *derzsi*, lehet *zsidó*, sőt a bolognai emlék *ent* jele után lehet *szent*-nek is olvasni. Az *apapap*-hoz mindenik talál . . .

Pálffi Márton

I R O D A L O M.

Dr. Boross György: Uj Theologia és Unitárizmus. A f. évben egy külsőleg igénytelennek látszó füzet került ki a nyomdából a fenti címen. Dr. Boross György unitárius püspök adta ki benne néhány korábban megjelent értekezését és tanulmányát. Hogy az író t mi vezette régi dolgozatainak egy csoportban való kiadására, arra megfelel a könyvecske előszavában. Kár volt régebb nem jöni vele ebben a formában, mert értékes és az unitárius irodalomban egy olyan hézagpótló mű, ami feltétlenül megérdemli, hogy foglalkozzék vele ugy az unitárius világ, mint az a világ, amelyik az unitárizmusban nem lát semmi értéket; sőt károsnak vallja azt.

Aki ezzel a könyvvel foglalkozik s azt ismét és újból tanulmányozza, ha unitárius: hitében megszilárdul s ha nem unitárius: megtanulhatja belőle nemcsak megismerni az unitárizmust, hanem meg is becsülni azt a szellemi (vallási) mozgalmat, amit ebben a szóban foglalhatunk csak össze: unitárizmus.

Éppen ezért tegye tanulmánya tárgyává ezt a könyvet minden unitárius, akár pap, akár világi legyen, mert aki bele tud mélyedni annak szellemébe s meg is tudja érteni azt: feltétlenül nyerni fog. Nyerni fog hitet, amit a tudomány nem gyöngít, hanem erősít és nyerni fog egyháza iránt szeretetet, ragaszkodást és oly megbecsülést, ami által érdemesnek fogja tartani nemcsak élni, hanem, — ha kell, — meg is halni érte.

Hosszadalmas volna a dolgozatokkal külön foglalkozni s ismertetésemnek ez nem is célja. Elégnek tartom reáirányítani a figyelmet és előre is biztosítani bárkit is afelől, hogy nem fogja megbánni a vele való foglalkozást. Elvezet ez a mű vissza az ősforráshoz és megjártatja velünk a vallásos fejlődés minden fokozatát a babonás világszemlélettől fel egészen a tudományos

világfelfogásig. Megtanulhatjuk belőle, hogy az unitárizmus nem valami filozofiai elmélkedés szüleménye, nem is a szükségképeni dolgok egybevetésének következménye, hanem igenis természetes következménye a fejlődő emberi léleknek, egyik tartozéka (feltétele) az emberi kulturálódás fejlődésének. Olyan hurokat penget benne és olyan művészettel, hogy a vallási haladásban és fejlődésben gyönyörködő lélek ujong örömeiben. Dr. Boross lelke szárnyalásában sehol se találkozik legyőzhetetlen akadályokkal. Minden ellenérvet játszva tör össze és akit legyőz, nem semmisíti meg, hanem magával ragadja az unitárizmus napfényes világa felé. Egy-egy pillanattig meg-megáll a régi dolgok (mitoszok) romjainál s mint történeti kulturértekeket felhasználja (mint pld. a 65. old. utolsó ki-bekezdésénél is), de ezt távolról sem azért teszi, hogy bizonyítson velük valamit a mát illetőleg, hanem csak azért, mert azok valamikor mindent jelentettek s még ma is sok embernek nyujtanak lelki táplálékot. Ebben hasonlít némileg dr. Masznyik Endréhez. De csak hasonlít, mert lényegében nagyon is távol áll tőle. Mert amíg Masznyik elmegy a való tények megállapításáig és mégis megmarad a hitben dogmatikusnak, addig Boross a való tényekre építi a hitet is. Mert csakugyan úgy van az, hogy vagy igaz valami s akkor ragaszkodom hozzá vagy nem igaz s akkor nem sorozom be való értékeim közé.

Még csak egyet iktatok ismertetésembe, amire a mű szelleme jogosít fel. Tudniillik azt, hogy reánk, unitáriusokra mondják, hogy mi nem is vagyunk keresztények. Ez elég komoly vád s ha nem tudnánk védekezni ellene, elég nagy bajt jelentene reánk nézve ma, amikor a tömegek nem sokat törődnek a vallással, (mert nem részesülnek a mai kulturléleknek megfelelő vallásos nevelésben) és csak egy-egy ortodox főpap mondja vagy mondatja ki az ítéletet rólunk.

De hála Istennek, meg tudunk felelni és be tudjuk bizonyítani a vád alaptalanságát. Csak két dolgot említek meg a magunk védelmére. Mi határozza meg valakinek a keresztény voltát? Az-e, hogy vakon hiszen a zsinatok által megállapított dogmákban, vagy pedig az, aki csak a jézusi eszmevilágot ismeri el fontosnak? Vagy hogy másként tegyem fel a kérdést: Az-e a Jézus követője, aki a mondák és legendák Jézusában való hitet vallja fontosnak, vagy pedig az, aki az ember Jézus felséges tanításait és példáját tartva szem előtt, az Isten és az emberszeretetben találja az élet legfőbb

örömét? Ha a dogmák és legendák előtérbe helyezése a keresztény jelleg, akkor mi unitáriusok csakugyan nem vagyunk keresztények! De ha a jézusi eszmevilág megélése jellemzi a keresztényt, akkor valahogy úgy fordul a dolog, hogy az unitáriusok valóban keresztények, azaz: Jézus követői. Annak a Jézusnak követői, aki még azt sem engedte meg, hogy őt jónak nevezzék, mert miként mondá: „csak az Isten jó.“ De a történeti Jézus semmitől sem irtózott jobban, mint a dogmától, mert ő a tökéletesedésben látta az ember igazi célját. A tökéletesedésre, azaz: az igazságra törekvésnek útjában a dogma becsapja az ajtót és megállásra kényszerít. S ha az emberiség nem tudta volna kiszabadítani magát a dogmák béklyói alól, bizony az emberi civilizáció ma is ott szenderegne valahol a középkor sötétségében s ma is vígan égetnék a boszorkányokat.

S hogy a kereszténység csődjéről ma annyi szó esik, annak nem az unitárius kereszténység az oka, hanem azok a keresztények, akik strucc módjára beledugva tartják fejüket a dogmák homokjába, nem akarnak tudomást szerezni arról, hogy az emberiség már rég kilépett a régi ezredévek bölcsőjéből és a saját lábára állott.

Sokat beszélnek a keresztény vallás ellenségeiről és nem veszik észre, hogy nem a jézusi szeretet és a világban élő és munkálkodó Istenség ellen történik a támadás, hanem azok ellen a dogmák ellen, amelyeket Jézus is elvetne, amelyek akadályozzák az embert szabad fejlődésében, lelke szabad szárnyalásában és az Istenrel való közvetlen egyesülésében.

A mi házunk ajtójára Jézus írta fel a jeligét: a betű megöl, a lélek megelevenít. Mi hisszük, hogy aki Jézus ellen megalkuszik, hogy megtartsa életét, elveszíti azt; de aki Jézusért veszíti el életét, megtartja azt.

Az unitarizmus és a tudomány nem ellenségei egymásnak. A tudomány vívmányai az ember vívmányai a tudatlanság és babonával szemben. És amit a tudomány elér és elérni ígér, az az unitarizmus erősödését is jelenti, mert közelebb viszen az élő Istenhez. Az igazi tudomány és az unitarizmus kezét-kézbe tesznek és úgy igyekeznek boldogítani az embert. A tudomány az értelem, a vallás az érzelem világában vitézkedik. Az igazi tudomány az értelem mellett tisztítja az érzelmeket is s az igazi vallás az érzelem mellett szankcionálja az értelem vívmányait is.

Mivel én ezt a jézusi unitarizmust látom csillogni a dr. Boros

György püspök úr említett dolgozataiban, azért arra ismételen is felhivom a figyelmét mindenkinek, akit illet. *Árkosi Tamás.*

A kolozsvári unitárius kollegium története. Ez előtt pár évvel, mikor dr. Gál Kelemen 40 évi szolgálat után teljes erejében és munkabírásában a tanári kathedrától megvált, dr. Boros György püspök a Ker. Magv. 1932. évi 1. számában nyílt felhívást intézett hozzá, melyben azt fejtette ki, hogy reá vár a kolozsvári unitárius kollegium történetének a megírása. Dr. Gál — bár előre a feladat nagysága miatt aggódva fogadta e felhívást — megbarátkozott a gondolattal, s mint mindent életében, ezt is komolyan fogta s teljes erővel hozzákezdett a munka megírásához. Azóta az ugynevezett „nyugalom“ éveinek nagy részét a könyvtárak és levéltárak füledt levegőjében töltötte. Állandóan kutatott és keresett Felkutatta mindazokat az emberileg lehető történelmi nyomokat, amelyek az ősi kollegium multjának megvilágításához vezettek. Fáradságos és lelkiismeretes munkájának eredménye az, hogy ma készen van a régóta várt és sok önfeláldozást kívánó nagy munka. Dr. Gál ez által 40 éves tanári és 25 éves igazgatói munkájára a koronát tette fel. Aki ismeri az ő pedáns pontosságát, az meg lehet győződve arról, hogy itt is komoly és lelkiismeretes munkát végzett. A mű már külső terjedelmében is imponáló. mert amennyiben a kéziratból megítélhető, mintegy 30—35 nyomtatott iv lesz. De belső tartalmát áttekintve, egy csaknem eddig ismeretlen új világ kapui tárulnak ki előttünk. A mű hat főrészből áll u. m I. Egyháztörténelmi háttér. II. Igazgatás. III. Tanulmányok rendje. IV. Rendtartás. V. Igazgatók. VI. Tanárok. Eme főrészekben belül megelevenedik előttünk több mint 350 esztendő képe, amelyben látjuk a szenvedések és megpróbáltatások sorozata mellett azt a lelkes és önfeláldozó munkát, amelyet őseink ez intézet érdekében kifejtettek. Megelevenednek előttünk az áldozatok, melyek szellemi és anyagi téren fennmaradását, jóhírnevét biztosították. Látjuk a letűnt századok szellemi áramlatait, pedagógiai hullámvázait, az ifjúság lelki világának változásait. És látjuk benne kicsinyben egyházunk egész történelmét, mert a kollégium és egyház mindig össze volt forrva.

Dr. Gál Kelemen megtette kötelességét. Most rajtunk van a sor, hogy a mű napvilágot láthasson. Az egyház aligha van abban a helyzetben, hogy egymagában elbírja a kiadás költségeit. De annyian vagyunk ez ősi alma maternek édes gyermekei Erdélyben és

Magyarországon, annyi lelkes tanítvány részesült dr. Gál Kelemen önfeláldozó tanári és igazgatói munkájának az áldásaiban, hogy ha összefogunk, a siker rövidesen biztosítva lesz. A kollégium vendiákjaitól nem csak azt várjuk, hogy egy példányra előfizetnek, hanem azt is, hogy mindenki a maga körében más előfizetőket is gyűjtsön. A mű árára vonatkozólag egyelőre határozott tájékoztatást nem adhatunk. De rövidesen gyűjtőíveket fogunk szétküldeni avval a szíves kéréssel, hogy minden unitárius vendiák igyekezzen az intézet és annak 25 éves igazgatója iránti háláját azáltal leróni, hogy nemcsak maga előfizet erre a műre, amely kellemes és tanulságos olvasmánynak ígérkezik, hanem jó barátai és ismerősei körében is nyerjen meg egy pár előfizetőt. Mennél több előfizetőt hozhatunk össze, annál kevesebbre tehetjük a két vaskos kötetet kitevő mű árát. Mi hisszük, hogy a tanulói évek feledhetetlen emlékei s az intézet iránt érzett gyermeki há'ánk mindnyájunkat sarkalni fognak, hogy e nemes ügyet együttes erővel győzelemre vigyük.

Száznegyven év a székelykeresztúri unitárius főgimnázium történetéből. Irta: Gálfalvi Sámuel tb. igazgató.

Csak most hagyta el a nyomdát ez a csinos kiállítású érdekes könyv s már s az érdeklődés központjában van és méltán, mert a sokat szenvedett unitáriusoknak székelykeresztúri főgimnáziuma csakugyan számot tarthat a figyelemre. Ezt az iskolát ugyanis a székely nép szíve vágya hozta létre, szíve vérével építette fel és táplálta s táplálja most is. A könyv az iskola történetének régebbi részét a Sándor János műve alapján tárgyalja gondos áttekintéssei, ahol a Sándor János műve végződik, ott eredeti kutatásokkal adja elő az iskola történetét, építését, fejlesztését, benső életét és mindenemű küzdelmeit. Az iskola életéről, szabadelvű szelleméről igen érdekes képet találunk benne. Ebben az iskolában sokan tanultak más felekezetű és nemzetiségű tanulók is, akik éppen abban a szeretetben részesültek, mint az unitárius tanulók. Az iskolának régi óhajta volt, hogy teljes főgimnázium lehessen, alig érte el azonban ezt a fokozatot, a nagy háború befejezése után már a leépítés kérdése foglalkoztatja az egyházi vezetőséget. Író befejező szavaiban amellől tör pácát, hogy a kultúra szempontjából ennek az unitárius főgimnáziumnak is fön kell állania, mert a kultúra fontossága azt követeli. Ez a könyv a székelyföldi kulturtörténetnek igen érdekes és fontos bizonyossága. Szerző nagyon jót tett ennek a megírásával.

A gondosan megírt könyvet olvasóink szives figyelmébe ajánljuk. Kapható a székeskeresztúri unitárius főgimnázium előjáróságánál. Ára 40 leu. (bp.)

Dr. Iván László: „A vallási és nemzeti eszme“. Budapest. 1934. Ára 30 fillér. 30 old.

Kiváló munkatársunknak ilyen címen jelent meg csinos füzetben az a történetbölcseleti felolvasása, melyet Budapesten a nemzeti ifjak klubjában tartott. A folyóiratunkból már jól ismert magas nézőpontból tárgyalja mind a vallási mind a nemzeti eszmét. Éles kritikával kíséri mind a kettő történelmi fejlődését, s a végén Istenben és az evangélium szellemében látja azt a nyugvópontot, mely a kettő között összhangot teremt. Az ifju lélek szent hevülete lobog végig az egész füzetben. Éppen ezért megbocsátjuk neki még azt a forradalmi hangot is, amellyel a mult nemzedékek vallási hagyatékát „hazugságnak, az önzés, álnokság és szemforgatás undorító keverékének“ mondja. (16 l.)

Dr. Téth György: „Új világ küszöbén“. Kolozsvár, 1934. Jelen munkatársunknak fentti címen folyóiratunkban közölt tanulmánya különnyomatban is megjelent. A mélyen járó dolgozat markáns vonásokban mutat rá a mai társadalom hibái és fogyatkozásai mellett a kibontakozás útjára és lehetőségeire. Ezért nemcsak tudományos, hanem gyakorlati értéke is van.

Dr. Iván László: „Az unitárius ifjuság szerepe a többi keresztény ifjuság soraiban“. Kolozsvár, 1934.

A Keresztény Magvető füzetének 15-ik számaképpen jelent meg szorgalmas munkatársunknak Budapesten tartott konferenciabeszéde, melyben az unitárius ifjuság e'ébe mágasan szárnyaló eszményeket állit. Melegen ajánljuk a füzet tanulmányozását különösen unitárius ifjuságunk figyelmébe.

K Ü L Ö N F É L É K .

Lelkészszentelés Székelykereszturon. Régen nem láttunk annyi intelligens unitárius embert összeseregelve, mint amennyi összejött Székelykereszturra a f. évi szept. 2—3-ra hirdetett zsinatunkra, s a veie kapcsolatos egyháztársadalmi gyűléseinkre. Már aug. 31-én hullámzott a sokaság a piacon. Izgatottan várta az elnökség megérkezését, ami az napon a délutáni órákra volt jelezve. A piacon és a gimn. épülete előtt állított diszkapuk is jelezték, hogy itt nagy ünnep van készülöben. Valóságos diadalmenet volt a püspök bevonulása az állomástól a gimnáziumig eső hosszú utvonalon. Az állomásnál eredeti székely ruhába öltözött lovasbandérium várta, ahol az egyházkör vezetősége fogadta a főpásztort. A hosszú menet, amelyben a püspök kocsija előtt a délceg székely ifjak lovaserege, utánna pedig a kocsik és gyalogosok sokasága haladt előre, a piacon állított diszkapu előtt megállott, ahol a község és vármegye részéről üdvözölték az egyháziót, amelyre Boros püspök szívélyesen válaszolt. A gimnázium előtt álló diszkapunál Ütő lelkész fogadta lelkes beszéddel. Minden jel azt mutatta, hogy a rendezőség szépen előkészítette a zsinatot, hogy szeretettel fogadták a főpásztort és hogy egy történelmi nevezetességü szép és népes zsinatot tartunk, amelyre a papszenteléssel kapcsolatosan egyetlen tárgyalás az évek óta sürgetett szervezeti reform-javaslat tárgyalása volt kitűzve.

A zsinat napját megelőző szept. 1-én délelőtt a lelkész kör minden zavaró körülmény nélkül megkezdte tanácskozásait s folytatta délig. Azonban már a kora délutáni órákban hihetetlen hírek keringtek arról, hogy nem fogják a zsinat tartását megengedni, annak dacára, hogy az egyházkör vezetősége teljes garanciát vállalt a rendért. A hír mégis valónak bizonyult. A lelkész körnek délutáni folytatólagos gyűlése közben értésére adták Pál Dénes elnöknek, hogy minden gyűlésezés be van tiltva. Ugyanezf tudatták a zsinat rende-

zóságával is. Csendőrök cirkáltak a gimnázium épülete előtt, akik még a kisebb csoportosulást is szétzavarták. A lelkész kör szétoszlott. A Dávid Ferenc Egyletnek szépen előkészített jubiláris ünnepét, amely szintén szept. 1-én délutánra volt tervezve, megtartani nem lehetett. Az összes ünnepségekből csupán a papszentelés volt megtartható. De az előre elkészített programmon az a változtatás történt, hogy a szept. 3-ra kitűzött papszentelést, szept. 2-án, vasárnap tartottuk meg.

Csak most tűnt ki valóban, hogy milyen sokan összegyűltünk a zsinatra. A templom szorongásig telve volt. Százan meg százan kiszorultak onnan. Akik be nem fértek, azok a lelkész udvarán csoportosultak. Megkezdődött az istentisztelet és urvacsora osztás két helyen. A templomban az alkalmi istentiszteletet Vári Albert dékán, míg a 28 új lelkész felszentelését Dr. Boros György püspök végezte a szokásos módon. Urvacsorai ágendát a templomban Bálint Ödön mondott. A lelkészi udvaron az istentiszteletet Fazakas Béla abrudbányai lelkész végezte, míg urvacsorát Pál Tamás dombói lelkész osztott. A közös ebédet délután 4 óráig be kellett fejezni, minden pohárköszöntés nélkül. A délutáni istentiszteletet Fekete Lajos ürmösi lelkész végezte.

A vezetőség, mihelyt a betiltó rendeletet tudomására hozták, azonnal Dr. Szent-Iványi József főgondnok, Dr. Abrudbányai Ede és Dr. Gál Miklós parlamenti képviselőkből álló küldöttséget menesztett a király Őfelségéhez Kolozsvárra, aki akkor éppen itt tartózkodott, hogy a sérelmes intézkedést visszavonassák. Azonban hiában való volt egész napi lőtás-futásuk. Őfelsége közelébe nem juthattak. Az eredménytelenségről telefonon értesítették a türelmetlenül várakozó vezetőséget, mire a csalódott nagy közönség egy kínos emlékekkel szívében szétoszlott.

Tanévmegnyitás. Ünnepélyes keretek között nyitották meg a tanévet Kolozsvárt mind a Teológiai Akadémián, mind a főgimnáziumban. Az előbbi tanévmegnyitás október 1-én volt a diszteremben, amely alkalommal az ifjúság éneke után imádkozott Szent-Iványi Sándor. Megnyitót mondott Vári Albert dékán. A kijelentésről felolvasást tartott dr. Varga Béla. Üdvözlő beszédet mondott dr. Gál Kelemen f. ü. gondnok, melyben a gyakorlati lelkészképzés fontosságát hangoztatta. Végül a püspök úr meglehangú lelkesítő beszéde zárta be a szép ünnepélyt. Beiratkozott a négy évfolyamra

összesen 26 hallgató, akik közül 3 rendkívüli, 3 leány és 2 külföldi. — A főgimnázium megnyitója szeptember 16-án volt, amikor az ifjúság éneke után imádkozott Benczédi Pál vallásánár, megnyitót mondott Gálffi Zsigmond igazgató s a püspök úr lelkesítő beszéddel zárta be az ünnepélyt. A főgimnáziumba beiratkozott 184 növendék, a múlt évi 178-al szemben, akik közül 124 unitárius, a múlt évben volt 126. Az I. osztályban van 36, kik közül 24 unitárius.

Segesvár Ebben a gyönyörű fekvésű városban, mely kulturális és kereskedelmi szempontból is számottevő hely, örömmel tapasztaljuk az unitarizmus fokozatos meggyökerezését. Az unitárius egyházközségnek eddig is volt szép lelkészi lakása s avval kapcsolatos imaháza. Azonban ezt az imaházat nem lehetett véglegesnek tekinteni az állandóan szaporodó hívek részére. Azért a nyáron, részben a várostól kapott telken s annak anyagi támogatásával, a növekedő létszámnak megfelelő kedves templomot építettek s azt már tető alá is hozták. Mennyivel másképpen fogad és támogat Segesvár egy templomépítési ügyet, mint Brassó tette!

Dr Barabás Béla, a kolozsvári unitárius kollégium egyik legöregebb vendiákja, 1934 május 28-án elhunyt. Életében is mindig nagy szeretettel beszélt az ősi alma materről s emlékirataiban is kegyeletesen emlékezik meg annak nemes szelleméről. A többek között ezeket írja: „Én mindig hálával gondolok az unitáriusok kolozsvári főtanodájára és volt tanáira, akik megszerettették velem a tanulást, belém nevelték a kötelességtudást s jóakarattal irányították a szárnypróbálgatásaimat. Dacára, hogy katolikus valásu vagyok, de sohasem érzem megkülönböztetett bánásmódot, egyforma gondossággal formálták lelkemet s készítettek elő az életre.“ Saját elismerése szerint őt a mi ősrégi kollégiumunk tette emberré, amely nemcsak meghatotta, hanem felrázta közömbös gondolkodásából az ő fiatal lelkét, úgy hogy a gyenge és rossz tanulóból egyszerre jó diák lett.

A Szabadelvű Kereszténység és Vallásszabadság Nemzetközi Társulatának XI kongresszusa Kopenhágában. Folyó év augusztus 14—19. napjain folyt le ez a nagyjelentőségű gyülekezés, amelyen mintegy 20 millió ember nevében 341 kiküldött és tag jelent meg, nem számítva ide a nagyszámu érdeklődőt. Ausztráliát kivéve, minden földrésről megjelentek a szabadelvű egyház képviselői és kongresszusi tagjai, hogy résztvegyenek abban a szellemi élvezetben, amely az előadások nyújtottak, másfelől pedig továbbépitik a Társulat megújuló s mind szélesebb köröket magába ölelő szervezkedését. Maga a Társulat tudvalevőleg unitárius alapítás s most is amerikai és angol unitárius testvéreink közül jelentek meg a legnagyobb számban. Rajtuk kívül azonban képviselve voltak a föld minden részén élő szabadelvű vallásos csoportok. Az

új elnök Alfred Hall sheffieldi lelkész lett. A liberálizmus jelentését ez a kongresszus a következőképen értelmezte: a vallásos liberálizmus szigorúan megkülönböztetendő a gazdasági és politikai liberálizmustól, amelyekkel nem áll szükségképeni kapcsolatban. A liberálizmus a vallásban a vallásszabadság elvének az elfogadását jelenti és a testvériség lehetőségét a hitvallás azonosságára való tekintet nélkül.

Gyászhirek *Székely Tihamérné sz. Fehér Anna* élete 47-ik, házassága 22-ik évében hosszas és súlyos szenvedései után június 16-án, Magyarsároson megnyugodott. Hűséges feleség, szerető édes anyja, jó testvér és áldottlelkű rokon volt, akinek nehéz kereszt jutott e földön osztályrészébe. De hiszünk, hogy ama jobb hazában megtalálja hűsége jutalmát. Nyugalma legyen csendes! — *Barabás Lajos* a sz.-kereszturi főgimnázium ny. tanára hosszas szenvedés után 84 éves korában június 25-én elhunyt. Mint lelkész kezdette pályáját, de azután tanár lett. Mindkét helyen a pontos kötelességteljesítés, a puritán becsületesség és odaadó hűség jellemzték munkálkodását. Így szolgálta 59 évig az egyházat és iskolát. Felesége és gyermekei mellett a tanítványok serege áldja em'ekét. — *Benczédi Pap László* nyug. vasuti főellenőr, unitárius egyh. tanácsos, 77 éves korában július hó 7-én Székelyudvarhelyen elhunyt. Példaadó becsületességgel futotta meg szép, földi pályáját. Az evangélium útmutatása szerint élve, Istent lélekből imádtá s embertársait szívből szerette. Utóbbi időben a székelyudvarhelyi egyházközségnek oszlopos tagja volt. Emléke áldott. — *Özv. Kiss Mózesné* szül. *Kilyéni Róza* életének 67-ik, özvegységének 23-ik évében hosszas szenvedés utáá szeptember 13-án Kőkösben kiszenvedett. Egy szerető szív szünt meg dobogni. Dolgos kezekből estek ki a munka eszközei. Gyermekei, testvérei és unokái áldják drága emlékét. Kiss Jenő homoródkeményfalvi lelkész édesanyját, Benedek Gábor kőkösi lelkész anyósát gyászolja az elhunytban. — *Özv. szenterzsébeti Szakáts Károlyné* szül. *martonosi Gálffy Mária* élete 83-ik évében szeptember 23-án Székelyudvarhelyen lelkét visszaadta teremtőjének. A marosvásárhelyi vértanu, Gálffy Mihálynak volt a leánya. Nemes egyszerűség, szívjóság és kedves humor mély vallásos érzéssel és emberbecsüléssel párosult benne. A székelyudvarhelyi templom építése és felszerelési munkálataiban tevékeny részt vett. Legyen csendes pihenése. — *Özv. Török Pálné*, a székelyudvarhelyi egyházközségnek kezdettől fogva lelkes és oszlopos tagja, a különböző társadalmi intézményeknek munkálója, Székelyudvarhelyen meghalt. Végrendelésében 10.000 leut hagyott szeretett egyházközsége javára. Szeretettel őrizzük emlékét.

Szerkesztésért felel: VÁRI ALBERT.

Nyilvános nyugtázás.

A Keresztény Magvetőre az utolsó nyugtázás óta a következő befizetések történtek:

Báró József, Vái Domokos, Fülöp Zoltán, Halmágyi János, Csongvai Lajos, Máthé Zsigmond, Pethő Kálmán, Keresztési Dénes, Biró Izsák, Pap Gyula, Benedek Mihály, Bedő Árpád 50—50 Leu, Bartók Endre 100 Leu, Gvidó Béla, Pál Tamás 50—50 Leu, Péterffy Mihály 33 Leu, Székely Tihamér, Fülöp Elemér, Bölöny Vilmos, Antónia Mihály, Kisgyörgy Imre, Dr. Bernád Ágoston, Nagy Béla Segesvár (hátr.), 50—50 Leu, Adomány 30 Leu, Dr. Ferencz Áron 100 Leu, Tana Ferenc 200 Leu, Dr. Ferencz József, Pap Domokos (hátr.) 100—100 Leu, Dr. Vajda Béla (hátr.), Kisgyörgy Sándor (esp. 1934.), Árkosi Béla 200—200 Leu, Kelemen István 50 Leu, Ifj. Kádár Lajos 65 Leu, Fikker János, Major Sándor, Gálfi András, Benczédi Domokos, Lőrinczy Géza (lelk.) 50—50 Leu, Taar Géza 100 Leu, Barabás Béla, Fülöp Elemér, Bölöny Vilmos, Antónia Mihály, Szász Dénes, Török Elek 50—50 Leu, Katona József, Bartók Endre 100—100 Leu, Péterffy Mihály, Orbók Gyula, Fülöp Zoltán, Biró Izsák, Pap Gyula, Benedek Mihály, Kiss Jenő 50—50 Leu, Zoltán Sándor 100 Leu, Balázs András 46 Leu, Szentmártoni Kálmán 200 + 200 Leu, Dimény Lajos 300 Leu.

Tisztelettel kérem az előfizetési díjak és hátrálékok be-
küldését, hogy a folyóiratot pontosan küldhessük.

Cluj, 1934. október hó 6.

Hadházi Sándor,
pénztárnok.

